EVROPSKÝ FILOZOFICKÝ A HISTORICKÝ DISKURZ

Svazek 9
1. vydání
2023

•

EUROPEAN PHILOSOPHICAL AND HISTORICAL DISCOURSE

Volume 9
Issue 1
2023

DOI: 10.46340/ephd.2023.9.1

Přístup redakce

Evropský filozofický a historický diskurz – mezinárodní časopis věnovaný zkoumání aktuálních problémů moderní filosofie, dějin filozofického myšlení, teorie a filozofie dějin, analýzy historických procesů v různých světových regionech, včetně dějin střední a východní Evropy. Pro publikaci v časopisu přijímají se vysoce kvalitní články, což představují důležité inovativní, teoretické, koncepční, metodické a empirické příspěvky v příslušných oborech filozofie a historické vědy. V časopisu se uplatn´uje systém anonymního recenzování (peer-rewiev) pro ověření kvality vědeckých článků.
Evropský filozofický a historický diskurz má velký zájem zejména o mezioborové studie ve filozofickém a historickém směru. Uvítáné jsou zejména zkoumání v rámci pokročilé a slibné oblasti historie, včetně výzkumu o ustní historie a historické informatiky.
Evropský filozofický a historický diskurz přijímá k publikaci jenom původní materiály a nebere v úvahu možnost zveřejňovat dříve otištěné članky.

Redakční kolégie:

Šéfredaktor
Mykola Zhurba, D.Sc. filozofie, profesor, Manitoba Univerzita, Katedra germanistiky a slavistiky (*Kanada*)

Zástupce šéfredaktora
Mykola Poliovyy, doktor politických věd, profesor, Univerzita Komenského (*Slovensko*)

Technický redactor
Maryna Kalashlinska, Centrum pro mezinárodní spolupráci města Lublin (*Polsko*)

Administrativn ý redaktor
Alina Polukhina, PhD v politických vědách, Oddělení expertní analytické činnosti, Gruzínsko-ukrajinské expertní centrum (*Ukrajina*)

Redakční kolégie

Oksana Dovhopolová, PhD. phyl., profesorkyně, Odesská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (*Ukrajina*)

Rustem Kadyržanov, ScD (Doktor filozofie), Profesor, Kazašská univerzita Mezinárodních vztahů a světových jazyků, jm. Ablai chána, Ústavu filozofie, politologie a religionistiky (*Kazachstán*)

Oana Kamelie Serban, PhD, Univerzita Bukurešťská (*Rumunsko*)

Viorel Vizerianů, Univerzita Bukurešťská (*Rumunsko*)

Oleksii Kchalapsis, Ph.D., Doktor filozofie, profesor, Národní hutní akademie Ukrajiny (*Ukrajina*)

Taras Goncharuk, Doktor historie, profesor, Odesská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (*Ukrajina*)

Liudmyla Kormyč, PhD., Doktor historie, profesorkyně, Národní univerzita "Odeská právnická akademie" (*Ukrajina*)

Yrii Kotliar, PhD., Doktor historie, profesor, Černomorská státní univerzita jm. Petra Mohyly (*Ukrajina*)

Yevgen Kuzmin, PhD., Doktor historie, muzeum Jad-Vašem (*Izrael*)

Mykola Russev, PhD., Doktor historie, Vyšší antropologická škola, Chisinau (*Moldova*)

Andrzej Strojnowski, PhD., Doktor historie, Akadémie im. Jana Długosza, Częstochow (*Polsko*)

Oleksandr Bezručko, doctor v oboru umění, profesor, Kyjivská nacionální univerzita kultury a umění (*Ukrajina*)

Volodymyr Horpenko, PhD., doctor v oboru umění, professor, Kyjivská nacionální univerzita kultury a umění (*Ukrajina*)

Jurij Loshkov, PhD., doctor v oboru umění, profesor, Charkivská Statní Akadémie umění (*Ukrajina*)

Časopis je indexovaný v mezinárodních scientometrických databázech Index Copernicus International Journals Master List: https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46666

Editorial Policy

The European philosophical and historical discourse is international Journal dedicated to researches on topical issues of modern philosophy, history of philosophical thought, cultural studies, theory and philosophy of history, analysis of historical processes in particular regions of the world, including history of Central and Eastern Europe countries. The Journal aims at publishing of high quality articles that may bring innovative and significant theoretical, conceptual, methodological and empirical contribution to relevant scientific fields. The Journal works with anonymous peer-review system that verifies scientific quality of submitted articles.
The European philosophical and historical discourse has a particular interest in interdisciplinary researches in the field of philosophy, cultural studies and history, but by no means restricts its interests to these spaces. Researches in the field of advanced and promising directions of history such as oral history and digital history are also welcomed.
The European philosophical and historical discourse accepts original materials which are not under consideration elsewhere at the time of submission and does not accept already published materials.

Editorial Committee:

Editor In Chief
Mykola Zhurba, D.Sc. in Philosophy Science, professor, University of Manitoba Department of German and Slavic Studies (*Canada*)

Deputy Editor In Chief
Mykola Polovyi, D.Sc. in Political Science, Professor, Comenius University (*Slovakia*)

Technical Editor
Maryna Kalashlinska, International Cooperation Centre of the Lublin City Office (*Poland*)

Administrative Editor
Alina Polukhina, PhD in Political Science, Department of Expert Analytical Activities, Georgian-Ukrainian Expert Center (*Ukraine*)

Editorial Board

Oksana Dovhopolova, ScD in philosophy, professor, Odessa National I.I. Mechnikov University (*Ukraine*)

Rustem Kadyrzhanov, ScD in philosophy, Professor, Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages; Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies (*Kazakhstan*)

Oana Camelia Serban, PhD in philosophy, University of Bucharest (*Romania*)

Viorel Vizureanu, PhD, professor, University of Bucharest (*Romania*)

Oleksii Halapsys, ScD in philosophy, professor, The National Metallurgical Academy of Ukraine (*Ukraine*)

Taras Honcharuk, ScD in history, professor, Odessa National I.I. Mechnikov University (*Ukraine*)

Liudmyla Kormych, ScD in history, professor, The National University "Odessa Law Academy" (*Ukraine*)

Yurii Kotliar, ScD in history, professor, Petro Mohyla Black Sea State university (*Ukraine*)

Yevhen Kuzmin, PhD in history, Yad Vashem Museum (*Israel*)

Mykola Russiev, ScD in history, High Anthropological School (*Moldova*)

Andrzej Stroinovsky, ScD in history, professor, Jan Dlugosz Academy (*Poland*)

Oleksandr Bezruchko, Doctor of Arts, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (*Ukraine*)

Volodymyr Horpenko, Doctor of Arts, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts (*Ukraine*)

Yurii Loshkov, Doctor of Arts, Professor, Kharkiv State Academy of Culture (*Ukraine*)

The Journal is indexing by Index Copernicus:
https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46666

EVROPSKÝ FILOZOFICKÝ A HISTORICKÝ DISKURZ
Evidenční číslo: MK ČR E 22312
Vydavatel: BEROSTAV DRUŽSTVO
Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle
http://ephd.cz

Table of contents

HISTORY OF INTERNATIONAL RELATIONS

Olena Syniavska, UKRAINIAN-RUSSIAN RELATIONS IN THE PERIOD OF THE CENTRAL RADA: HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS 5

Lesia Kotsur, THE ROLE OF LITHUANIA IN STRUGGLE OF UKRAINE FOR A EUROPEAN FUTURE AND TERRITORIAL INTEGRITY IN 2013-2021 14

HISTORY OF PHILOSOPHY

Olena Tytar, Natalya Fradkina, Viktoriia Alimova, THE FRANKFURT SCHOOL AS A CONSTRUCTIVE CRITICISM OF THE ENLIGHTENMENT (TO THE 100TH ANNIVERSARY OF THE FRANKFURT SCHOOL) 27

REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in Czech) 35

REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in English) 39

HISTORY OF INTERNATIONAL RELATIONS

DOI: 10.46340/ephd.2023.9.1.1

Olena Syniavska, PhD in History
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7247-3590
Odesa Mechnikov National University, Odesa, Ukraine;
Leibniz Institute for South and Southeast European Studies, Regensburg, Germany

UKRAINIAN-RUSSIAN RELATIONS IN THE PERIOD OF THE CENTRAL RADA: HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS

Олена Синявська, к. і. н.
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна;
Лейбніц Інститут досліджень Південної та Південно-Східної Європи, Регенсбург, Німеччина

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В ПЕРІОД ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ[1]

The attention of modern world society is focused on the events in Eastern Europe. Tension between Russia and Ukraine has been observed for centuries, and in February 2022 it escalated into open armed aggression. But this is not the first Russian-Ukrainian war. Almost a hundred years ago, when the Russian Empire fell, Ukrainians already had to fight with Russia. Ukrainian-Russian relations played a decisive role in terms of the prospects and future of the Ukrainian National Revolution in 1917. At the final stage of the First World War, they were determined by two important components: the relations of the Ukrainian liberation movement with the Provisional Government and the war of Bolshevik Russia against the Ukrainian People's Republic. The purpose of the article is to determine the main aspects of the relations between the Ukrainian government and the Russian governments in the context of legitimizing the power of the Central Rada during the national liberation struggle in 1917 – the first third of 1918. In addition to the source base, a wide range of Ukrainian and foreign historiography was used to reveal the purpose of the study. The article proves that the beginning of the February Revolution in Russia gave hope to Ukrainian leaders to find a compromise in the post-imperial space in the equal coexistence of all Slavic peoples. Most Ukrainian politicians really hoped to find a common language with the Russian authorities – first with the representatives of the Provisional Government, then with the Bolshevik leaders. But neither the Cabinet of Ministers of Alexander Kerensky nor Lenin's Council of People's Commissars supported the relevant Ukrainian initiatives. Moreover, the Russian Bolsheviks unleashed a war against Ukraine, thus showing their true negative attitude towards Ukrainian statehood. After a series of unsuccessful attempts to reach a compromise on the definition of the state status of Ukraine, first with the Provisional Government of Russia, and then with the Bolshevik government of Vladimir Lenin, Ukrainians in 1918 had to defend their right to freedom and independence with arms in their hands.

Keywords: Ukrainian Revolution, Central Rada, Provisional Government, Council of People's Commissars, Russian-Ukrainian war, 1917-1918.

[1] Ця стаття написана в рамках наукового проєкту «Ukrainische Staatlichkeit, Russland und Deutschland. 1918 und die Folgen».

Постановка проблеми.

Відкрита збройна агресія Російської федерації проти України сьогодні актуалізувала низку політичних, економічних та соціальних проблем, які вийшли за межі відносин цих двох держав. Війна Росії проти України розпочалася в 2014 році, з початком повномасштабного вторгнення російських військ на територію України у лютому 2022 року вона набула світового масштабу. Чому саме Україна стала об'єктом зазіхань російської влади? Чому саме українські території виникла необхідність «демілітаризувати», а населення – «денацифікувати»? (Саме такі терміни використав Владімір Путін в промові про «початок військової операції на Донбасі», а фактично – про оголошення війни, яка була ним виголошена рано-вранці 24 лютого, але, як вважають українські ЗМІ, записана ще 21 лютого). Сьогодні ці запитання активно обговорюються політиками, міжнародними експертами, істориками, журналістами і просто небайдужими людьми. З історичної точки зору відповідь однозначна: Росія протягом століть намагалася тримати Україну під своїм контролем – як мінімум, з середини 17 століття, коли український гетьман Богдан Хмельницький звернувся до Московської держави з проханням про військовий протекторат у боротьбі з Річчю Посполитою.

Маніпуляція змістом договорів щодо козацько-московських відносин та намагання контролювати дії нащадків Хмельницького, поступова ліквідація автономії українських земель протягом 18 століття, заборона української мови у 19 столітті, наступ на українську культуру на початку 20 століття – ось далеко неповний перелік «здобутків» російської влади. Але виявилося, що заламати українців не так просто. Бо в цій боротьбі врешті народилася українська нація і українська держава. Зміни відбулися і в межах Російської імперії, яка першою не витримала випробування світовою війною, що велась під гаслами свободи народів. Згідно з «14 пунктами» президента США Вудро Вільсона, одним із принципів завершення війни мало стати самовизначення народів, тоді як у Росії з початком війни на національні прояви життя народів були накладені жорсткі заборони. Змінилася влада і політична система, але не ставлення до українських земель, адже Росія продовжувала дивитися на ці території як свою вотчину.

Столітні репресії Росії щодо українців та їх ідеологічне обгрунтування, революційні події 1917 року, актуалізація українського питання на міжнародній арені та проголошення української державності сьогодні активно вивчаються не тільки українськими дослідниками[1], а і зарубіжними. Історики європейських країн все частіше ставлять запитання щодо коріння російсько-українського протистояння і намагаються знайти на них відповіді. Популярними сьогодні є праці Сергія Плохія, Андреаса Каппелера, Франка Гольчевського, Рікарди Вульпіус та інших[2], в яких розглядаються події періоду Української революції та національно-визвольних змагань 1917-1920-х років. Особливу увагу слід звернути на колективне наукове дослідження українських, польських, німецьких та автстрійських істориків «Україна між самовизначенням та окупацією. 1917-1922»[3], що вийшло друком німецькою мовою і було перекладено українською. У книзі висвітлюється історія України у контексті революційних процесів на теренах колишньої Російської імперії, політика Німеччини та Австро-Угорщини щодо України.

Попри це у науковій літературі залишається низка питань, особливо щодо заключного періоду Першої світової війни, яка призвела до розпаду Російської імперії та становленню на її уламках низки національних держав. Особлива увага прикута до подій 1917-1918 років в Україні, політичні лідери якої знаходилися в постійному пошуку компромісів з російською владою, намагаючись визначитися з власним державним статусом та окреслити шляхи подальшого руху в політичній, економічній, соціальній площинах. Тому мета статті – визначити основні аспекти взаємин українського уряду з урядами Росії в контексті легітимації влади Центральної Ради під час національно-визвольних змагань. Українсько-російські відносини відіграли вирішальну роль з огляду на перспективи й

[1] Віднянський, С. (гол.ред.) (2020). *Україна в історії Європи XIX – початку XXI ст.: історичні нариси.* Київ: Інститут історії України; Смолій, В. (2011). *Нариси історії української революції 1917-1921 років*. Київ: Наукова думка; Якубова, Л. (ред). (2021). *Україна й українці в постімперську добу (1917-1939)*. Київ: Академперіодика.

[2] Plokhy, S. (2016). *The Gates of Europe. A History of Ukraine*. New York: Basic books; Kappeler, A. (2017). *Ungleiche Brüder: Russen und Ukrainer: Vom Mittelalter bis zur Gegenwart.* München: Verlag C.H.Beck oHG; Golczewski, F. (2010). *Deutsche und Ukrainer: 1914-1939.* Ferdinand Schöningh Verlag; Vulpius, R. (2022). Konkurrenz, Konflikt, Repression. Russland und die ukrainische Nationsbildung. *Osteuropa, 6-8,* 105-116.

[3] Dornik, W. (2011). *Die Ukraine zwischen Selbstbestimmung und Fremdherrschaft 1917-1922*. Graz: Leykam; Дорнік, В. та інші (2015). *Україна між самовизначенням та окупацією: 1917-1922 роки*. Київ: Ніка-Центр.

майбутнє національної революції. На завершальному етапі Першої світової війни, у 1917-1918 роках вони визначалися двома важливими складовими: відносини українського визвольного руху з Тимчасовим урядом та війна більшовицької Росії проти Української Народної Республіки.

Виклад основного матеріалу.

Лютнева революція в Росії і зречення від влади російського імператора Миколи ІІ стали поштовхом для початку Української революції. 17 березня 1917 року в Києві було проголошено про утворення Української Центральної Ради – громадського представницького органу, який мав опікуватися майбутнім українських земель. Головою Центральної Ради обрали Михайла Грушевського, який на той час перебував у Москві у засланні. Заступниками голови стали Федір Крижанівський, Дмитро Дорошенко та Дмитро Антонович.

Центральна Рада телеграмою повідомила Тимчасовий Уряд, що почав діяти у Петрограді, про своє утворення, а через декілька днів оприлюднила свій перший офіційний документ – відозву «До українського народу»[1], в якій повідомила про вимогу територіальної автономії України з державним статусом української мови та забезпеченням прав національних меншин – росіян та інших. З огляду на домінування в українському політикумі автономістсько-федералістських поглядів щодо майбутнього устрою Російської республіки вимоги надання Україні національно-територіальної автономії, в рамках якої мали знайти задоволення національно-культурні потреби не тільки українців, а й національних меншин краю, були зрозумілими і знайшли підтримку у більшості населення. Через декілька десятків років один із міністрів російського Тимчасового уряду грузин Іраклій Церетелі у своїх спогадах напише, що долю Лютневої революції у Росії визначило національне питання[2].

Варто відзначити, що українці були не єдиними у своїх прагненнях, з одного боку, підтримати формування в Росії оновленої політичної влади, а з іншого – визначитися зі статусом власних територій. Клаус Ремер, наприклад, вказував, що в початковий період революції для більшості українців, фінів та інших народів питання щодо майбутніх стосунків з Росією визначалося припиненням русифікаторської політики, здобуттям національного самовизначення та власних можливостей розвитку[3]. Вже в березні-квітні 1917 р. більшість народів, що населяли Росію, створили свої національні представницькі органи, які ухвалили перші декларативні документи. Більшість з них містила вимоги перетворення Росії на демократичну федеративну державу, створення нового адміністративного поділу, який би об'єднав поневолені царизмом народи в межах нових національно-адміністративних утворень і дозволив сформувати місцеве самоврядування. З такими вимогами виступили, зокрема, Білоруський національний з'їзд, скликаний 25 березня у Мінську, Грузинська національно-демократична партія, Естонська радикально-демократична партія, Селянський союз Латвії та інші.

Українське громадянство з перших днів відкрито схвалювало дії Центральної Ради. У всіх великих містах – Катеринославі, Одесі, Полтаві, Харкові, Чернігові – відбувалися маніфестації та зібрання різних організацій, які висловлювали підтримку новій владі, утворювалися координаційні центри. Найбільша демонстрація відбулася на Софіївській площі в Києві, який відразу взяв на себе роль лідера та координатора українського руху. Тут відбулося Українське віче, яке стало кульмінаційним моментом відродження національно-визвольного руху. Саме в Києві у квітні 1917 року проведено Всеукраїнський національний конгрес, який зібрав більше 1000 делегатів з усіх українських губерній бувшої Російської імперії, Галичини, Кубані, Москви і Петрограда[4]. В київських газетах цей з'їзд названо українським патріотичним паломництвом, адже в новітній історії українських земель це було перше політичне зібрання такого масштабу. Робота конгресу зводилася, зрештою, до двох речей: обговорення можливого майбутнього державно-політичного статусу України та виборів нового складу Ради. Конгрес обрав до Центральної ради 118 осіб. Головою Ради обраний Михайло Грушевський, його заступниками – Володимир Винниченко та Сергій Єфремов.

Ключовим питанням на Всеукраїнському національному конгресі було питання статусу українських земель. Під час проведення маніфестацій та зборів актуальним гаслом було домагання

[1] Верстюк, В. (1996). Українська Центральна Рада: Документи і матеріали у двох томах. Київ: Наукова думка. *Офіційний сайт Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України* <https://tsdavo.gov.ua/publikacziyi/zbirnyky-dokumentiv/> (2023, січень, 12).

[2] Церетели, И. (1963). *Воспоминания о Февральской революции.* Париж, *2*, 69.

[3] Remer, C. (1997). *Die Ukraine im Blickfelddeutsher Interessen. Endedes 19.Jahrhunderst bis 1917-1918.* Frankfurt am Main, 217.

[4] Верстюк, В. (2011). *Український наратив Лютневої революції. Нариси історії української революції 1917-1921 років*. Київ: Наукова думка, 93.

вільної України, але у українських політиків спостерігалися розбіжності у розумінні та трактуванні цього гасла. Тимчасовий український революційний комітет, який був сформований у Києві та складався переважно з молоді, першим закликав не чекати скликання Установчих зборів російським Тимчасовим урядом, а розпочати рішучі дії щодо здобуття нового автономного державного політичного статусу для України. Така теза була суголосною позиції Михайла Грушевського, який у низці публікацій («Вільна Україна. Статті з останніх днів», «Якої ми хочемо автономії і федерації», «Хто такі українці ічого вони хочуть», «Звідки пішло українство і до чого воно йде») висловлювався за національно-територіальну автономію, що розумілася територіально як об'єднання всіх етнографічних українських земель. Автономна Україна повинна мати, за Грушевським, всі державні атрибути, при цьому Росія повинна стати не лише демократичною республікою, але й обов'язково федеративною державою[1]. Виявилося, що саме в такій інтерпретації гасло вільної України обєднувало більшість українських політичних сил. Разом з тим, прагнення до національно-територіальної автономії зовсім не означало відмову від суверенітету України, а сприймалося скоріше першим кроком до неї. Показовим у цьому аспекті стало приєднання до Української Центральної Ради українських самостійників на чолі з Миколою Міхновським, хоча вони і не відігравали в діяльності Ради ключової ролі.

Зовсім іншу позицію в національному питанні зайняли російські урядові кола. Тимчасовий уряд, а за ним і російські політичні партії – кадети, есери, меншовики, ігнорували активну діяльність українських організацій. Національне питання стало барєром, який російській революції було подолати непросто. Причини, по яким питання самовизначення України мало відкластися на невизначений час, представниками російських партій називалися різні: це і стан війни, в якому перебувала Росія, і необхідність рішення Установчих зборів, і актуалізація перш за все класових, а не національних проблем. Але всі ці відмовки свідчили про одне: не бажання випускати Україну зі сфери контролю, ні за яких обставин не дозволити українцям стати повноправними господарями своєї землі. Однак відверто визнати це не наважилася жодна російська політична партія чи урядова установа.

Тимчасовий уряд не поспішав з реформуванням державного ладу Росії, відносячи його повністю до компетенції Всеросійських Установчих зборів. Але надію на можливу домовленість діячам Центральної Ради вселяли його дії щодо відновлення Конституції Фінляндії, обіцянка підтримати право поляків на створення власної держави тощо. Тому українські політики також сподівалися досягти порозуміння. В травні 1917 року загальні збори Центральної Ради вирішили направити у Петроград до Тимчасового уряду делегацію для вироблення спільної декларації про визнання правукраїнського народу на національно-територіальну автономію. Тимчасовий уряд передав декларацію на розгляд спеціальної юридичної наради, яка прийняла одноголосне рішення про відмову в наданні автономії українським землям. У відповідь Центральна Рада проголосила намір самостійно запровадити автономію українських земель. В Першому Універсалі (так називалися законодавчі документи Центральної Ради) від 23 червня 1917 року урочисто звучало: «Хай буде Україна вільною! Не одділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям!»[2].

Протидія з боку Тимчасового уряду реалізації автономістського політичного курсу Центральної Ради сприяла активізації державотворчих тенденцій в українському суспільстві. Заклик самим творити своє життя був проголошений на II Всеукраїнському військовому зїзді і знайшов цілковиту підтримку його делегатів. Сучасні історики вважають, що ухвала Першого Універсалу стала кульмінацією Української революції, а обговорення Універсалу стало загальнонародною справою і перетворилося на своєрідний плебісцит українців. Відомий історик Сергій Плохій стверджує, що саме в цей період революції Центральна Рада перетворилась на парламент країни[3]. Такої широкої і всеохоплюючої підтримки як у ці дні Українська Центральна Рада більше не знала.

Влітку 1917 року Тимчасовий уряд був змушений визнати, що в Україні не виявилося сили, яка могла становити серйозну політичну альтернативу Центральній Раді. У червні відбулося його засідання, на якому було розглянуто ситуацію в Україні. Тепер уже з Петрограда в Київ вирушила

[1] Верстюк, В. (2012). *Українська революція: пошуки міжнаціональної гармонії. Національне питання в Україні XX-початку XXI ст.: історичні нариси*. Київ: Ніка-центр, 110-126.

[2] Офіційний сайт Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (1917). *Перший універсал Центральної ради* <https://web.archive.org/web/20180302083623/http://tsdavo.gov.ua/4/webpages/64019866.html> (2023, січень, 12).

[3] Plokhy, S. (2016). *The Gates of Europe. A History of Ukraine*. New York: Basic books, 207.

делегація, яка мала досягти компромісної угоди з українськими політиками. До складу делегації входили Олександр Керенський та Іраклій Церетелі, які раніше вже робили заяви про можливість надання національних автономій народам бувшої Російської імперії. Результатом переговорів стало прийняття Другого Універсалу: Тимчасовий уряд фактично визнав Українську Центральну Раду як краєвий орган державної влади, але організаційні питання автономії українських земель відкладалися до проведення Всеросійських установчих зборів, а Центральна Рада поповнювалася представниками національних меншин.

І українське, і російське суспільство дуже неоднозначно зустріло цей Універсал. Саме в цей час в Росії почалася урядова криза. В кінці червня 1917 року, намагаючись збільшити підтримку війни шляхом одержання тріумфу на фронті, тодішній військовий міністр Олександр Керенський віддав наказ про військовий наступ на Східному фронті. Наступ тривав трохи більше двох тижнів і російські солдати спочатку перемагали австро-угорські війська, проте згодом німецькі війська почали контрнаступ, який фактично знищив російську армію. Новину про наступ зустріли в Петрограді з великим невдоволенням, фактично було створено протилежний ефект від того, що планував уряд: замість того, щоб виразити підтримку Тимчасовому уряду, на фронті тривали повстання і росло невдоволення урядом і його політикою. Не було єдності і в складі самого уряду: відразу після домовленостей з Центральною Радою низка міністрів-кадетів в знак протесту проти поступок «українським сепаратистам» вийшли зі складу уряду, Тимчасовий уряд очолив Олександр Керенський. У країні було проголошено чинність права націй на самовизначення та визнано ухвалу польського уряду про відновлення незалежності Польщі й ухвалу фінляндського уряду про автономію Фінляндії, проте щодо України такого рішення прийнято не було. На думку Керенського, Україна повинна входити до складу Росії на федеративних засадах.

Щодо рефлексій українців в історіографічній традиції існують розбіжності. Довгий час вважалося, що Другий Універсал був таким собі компромісом між Центральною Радою та Тимчасовим урядом, оскільки обидва шукали порозуміння і не бажали воювати. Новітні історичні дослідження твердять, що досягнення домовленостей були скоріше перемогою Центральної Ради, бо стали органічним наслідком усіх державотворчих прагнень та дій української влади, адже Петроград до цього часу чітко демонстрував небажання вирішувати українську проблему[1]. Таким чином влітку 1917 року революційна боротьба перетворилася на політичну діяльність, яка концентрувалася переважно навколо майбутнього статусу українських земель. Більшість українських політиків підтримували ідею федералізації Росії і виступали проти самостійництва, оскільки бачили Україну частиною такої федерації. Внаслідок цього в українській еліті загострилося протистояння між автономістами-федералістами і самостійниками. В липні 1917 року в Києві вибухнуло повстання військових, що об'єднувалися навколо клубу імені Павла Полуботка, одним із лідерів яких був ідеолог самостійницького руху Микола Міхновський. Великого кровопролиття вдалося уникнути завдяки домовленостям, але локальні конфлікти тривали і надалі.

Не припинилося і протистояння російської та української влади. Історик Богдан Мусял вважає, що Центральна Рада прийняла низку заходів, які виходили за межі її повноваження, і це призвело до конфлікту її керівників з Тимчасовим урядом[2]. Каменем спотикання між Центральною Радою і Тимчасовим урядом стало територіальне питання. Адже Центральна рада прагнула поширити свої повноваження на дев'ять губерній бувшої Російської імперії, де проживали українці, а Тимчасовий уряд вважав південні та східні території такими, що мають підпорядковуватися російській владі. У відповідь на Другий Універсал Тимчасовий уряд надіслав в Україну «Тимчасову інструкцію», якою визнавав вищим органом місцевого самоврядування Генеральний секретаріат, що напередодні був створений Українською Центральною Радою. Повноваження Генерального секретаріату поширювалися тільки в межах пяти губерній: Київської, Волинської, Подільської, Полтавської, Чернігівської.

У пошуках підтримки Центральна Рада у вересні 1917 року в Києві скликала З'їзд народів бувшої Російської імперії, де було прийнято рішення про право на самовизначення всіх народів і створення власних держав. Конфлікт між двома владами загострився і невідомо як би закінчився, але в Росії відбувся державний переворот і владу в Петрограді захопили більшовики на чолі з Володимиром Ульяновим (Леніним).

[1] Якубова, Л. (ред). (2021). *Україна й українці в постімперську добу (1917-1939)*. Київ: Академперіодика, 33.
[2] Musial, B. (2011). *Die Ukraine zwischen Selbstbestimmung und Fremdherrschaft 1917-1922*. Graz: Leykam, 324.

Після приходу до влади в Росії більшовиків Центральна Рада продовжувала наполягати на утворенні федеративного уряду в Росії з представників усіх територій, що самовизначилися. З самого початку взаємовідносин між УНР і більшовицькою Росією стали виявлятися цілком протилежні тенденції їх політичного розвитку. Україна стала на шлях утвердження демократичного суспільства, більшовицька Росія – на шлях диктатури, ігноруючи загальприйняті демократичні норми.

Намагаючись поширити свою юрисдикцію на територію України, Раднарком розпочав пропагандистсько-агітаційний наступ, що мав явно антиукраїнський та антидержавний характер. 23 листопада 1917 року Центральна Рада оприлюднила Третій Універсал, яким проголошувалася Українська Народна Республіка, що повинна була перебувати у федеративному зв'язку з небільшовицькою Росією. У відповідь більшовики спробували влаштувати в Києві збройний переворот, але ця спроба завершилася повним провалом. Тоді більшовицький уряд змінив тактику і взяв курс на захоплення влади політичним шляхом.

В грудні у Києві з метою підтримки радянської влади був скликаний Всеукраїнський з'їзд Рад, на якому серед інших виявилося чимало делегатів від українських селянських спілок і українізованих військових частин. Делегати з'їзду однозначно висловилися за підтримку Центральної Ради. Зазнавши невдачі в Києві, більшовики вирішили об'єдналися з делегатами обласного з'їзду Рад Донбасу та Криворіжжя і продовжили роботу в Харкові. Тут і було проголошено Україну республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів (Радянська УНР)[1]. З'їзд закінчив свою роботу обранням Центрального виконавчого комітету, який в свою чергу затвердив перший радянський уряд України – Народний Секретаріат. Петроград визнав легітимність харківського з'їзду і висловив готовність надавати йому підтримку в боротьбі з «буржуазною» Центральною Радою.

Відомий історик Андреас Каппелер вказував, що у перші місяці 1918 року харківський уряд, який користувався підтримкою робітників, заявив про свої претензії на всю Україну і розпочав військові дії проти Центральної Ради, яка вважалася представником буржуазних націоналістів[2]. Додамо до цього, що більшовицький уряд в Україні повністю контролювався російськими більшовиками, а його керівник Володимир Затонський знаходився у складі російського Раднаркому.

Показово, що першою його дією стало скасування заборони на вивіз хліба до Росії. Таке рішення повністю вписувалося в інтереси російських більшовиків, лідер яких Володимир Ульянов (Ленін) телеграфував в Харків: «Ради бога, принимайте саме энергичные революционные меры для посылки хлеба, хлеба и хлеба!!! Иначе Питер может околеть»![3].

Другим ключовим питанням для більшовицького уряду в Україні було захоплення влади. Оскільки формально російські більшовицькі лідери визнавали право неросійських народів на самовизначення, дозволити собі пряму військову інтервенцію в щойно проголошену Українську Народну Республіку вони не могли. Тоді і народилася ідея «допомоги» «братньому» народу. Раднарком Росії надіслав ультиматум Центральній Раді, зміст якого наочно показував усю різницю між деклараціями та реальними діями більшовиків. Цим ультиматумом російська влада уже тоді зажадала від Української держави свого роду демілітаризації та денацифікації, вимагаючи відмовитися від створення власної армії та не визнаючи Раду як повноважного представника трудящих Української республіки. Відразу після декларації, не дочекавшись відповіді, Росія оголосила стан війни з Центральною Радою. Формально все виглядало як військова допомога радянському уряду України.

Наприкінці грудня 1917 р. російський Раднарком розпочав передислокацію своїх військ до Харкова, провів роззброєння українізованого бронедивізіону і перетворив місто у форпост російських військ, що розгорнули активні дії для подальшої збройної боротьби. Червоногвардійські загони роззброїли українізовані частини і через декілька днів головнокомандувач російськими військами Українського фронту В. Антонов-Овсієнко дав наказ загального наступу на Українську Народну Республіку. З більшовицької Росії на територію України прибуло близько 20 тис. агресивно налаштованих солдатів. Загальна тактика більшовиків зводилась до захоплення великих українських міст, в яких прихильники більшовиків влаштовували заворушення і тим самим дезорієнтували

[1] Кузьменко, В. (2018). Проголошення української радянської державності: історико-правові аспекти. *European political and law discourse*, *5(2)*, 150.
[2] Kappeler, A. (2017). *Ungleiche Brüder: Russen und Ukrainer:Vom Mittelalter bis zur Gegenwart.* München: Verlag C.H.Beck oHG, 267.
[3] Ленин, В. (2023). *Полное собрание сочинений* <http://leninvi.com/t50/p030> (2023, січень, 12).

населення. Впродовж січня більшовики, долаючи супротив окремих частин добровольчих батальйонів, поступово зайняли більшість міст на Лівобережній Україні і встановили там свій контроль[1].

Настав новий етап розвитку Української Народної Республіки – в умовах війни. Не маючи достатньої військової сили для протистояння більшовицькій агресії, українська влада намагалася поліпшити становище політичними заходами. У січні 1918 року Мала рада ухвалила закон про національно-персональну автономію та Четвертий Універсал, який проголошував самостійність Української Народної Республіки[2]. Величезною проблемою стала відсутність власної боєздатної армії, оскільки українські політики вірили, що до військового протистояння справа не дійде і не вбачали потреби у регулярній армії. В травні- червні 1917 року було проведено два Військових з'їзди, сформовано Всеукраїнський військовий комітет на чолі з Симоном Петлюрою. Але представники партій українських соціал-демократів і соціалістів-революціонерів, які задавали тон у Центральній Раді, були противниками створення регулярної національної армії. У військовому будівництві під час війни їх цілком влаштовувала українізація частин у складі загальноросійської армії. Практично всі боєздатні частини, які могли б виступити на захист УНР, були створені або не за ініціативи лідерів Української революції, або навіть на противагу їхнім принципам та ідеалам. Тому організацію українського війська довелося здійснювати уже в умовах збройної агресії. Певну роль у цьому процесі відігравала Німеччина, хоча її військові керівники і не були зацікавлені у створенні сильної української армії[3].

Проголошення самостійності Української Народної Республіки було викликане як мінімум двома чинниками. Перший: українська влада прагнула закріпити де-юре статус української держави, самостійність якої уже була фактично визнана європейськими країнами. Такий крок був необхідний для отримання військової допомоги ззовні. Другим чинником на нашу думку стала необхідність визначити розвязану Росією відкриту збройну агресію як війну більшовицької Росії проти України, як і було насправді, а не як внутрішній конфлікт чи громадянську війну, як стверджувала російська пропаганда.

Важливу роль на цьому етапі зіграв міжнародний чинник, адже українські землі були театром бойових дій в умовах все ще жевріючої Першої світової війни. Раднарком оголосив війну Україні у той час, коли почали згортатися військові дії Росії та Австро-Угорщини і коли самі ж більшовики вживали заходів, аби укласти мир з Центральними державами. Важке зовнішньополітичне становище спонукало Центральну Раду в умовах відсутності власної боєздатної армії шукати підтримки у боротьбі проти агресії з боку більшовицької Росії на міжнародній арені. Незважаючи на певні симпатії до країн Антанти, дипломати Української Народної Республіки розпочали в Бресті переговори з державами Четвірного Союзу у справі укладення сепаратного миру, які благополучно завершилися підписанням мирної угоди. Сучасні історики загалом одностайні в позитивній оцінці зовнішньополітичної діяльності українських дипломатів в переговорах. Місце України та українського питання в міжнародних відносинах у 1918 році об'єктивно охарактеризовано в узагальненому дослідженні австрійських, німецьких, польських та українських істориків про Україну у 1917-1922 роках[4].

Договір визначив умови миру та припинення війни, що у свою чергу, надавало можливість для вирішення великого кола проблемних питань внутрішнього життя країни. Але найголовнішим було те, що цей договір зміцнив правовий статус Центральної Ради, надаючи Україні як суб'єкту міжнародно-правових відносин юридичну якість, тим самим перетворюючи фактичний стан відносин в юридичний[5].

---

[1] Ковальчук, М. (2015). *Битва двох революцій: Перша війна Української Народної Республіки з Радянської Росією. 1917-1918 рр.* Київ: Видавничий дім "Стилос", *1*, 471.

[2] Офіційний сайт Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (1918). *Четвертий Універсал Української Центральної Ради* <https://web.archive.org/web/20180306023005/http://tsdavo.gov.ua/4/webpages/64180849.html> (2023, січень, 12).

[3] Luschnat-Ziegler, M. (2021). *Die ukrainische Revolution und die Deutschen 1917-1918.* Marburg: Verlag Herder-Institut, 174.

[4] Дорнік, В. (2015). Україна в міжнародних відносинах 1918 року. *Україна між самовизначенням та окупацією: 1917-1922 роки.* Київ: Ніка-Центр, 317-429.

[5] Hausmann, G. (2019). Brest-Litowsk 1918. Zwei Friedensschlüsse und zwei Historiographien. *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, 5-6, 271.

Завдяки цьому Українська Народна Республіка була реалізована у міжнародному масштабі і одержала військову допомогу від Німеччини та Австро-Угорщини. 18 лютого розпочався воєнний похід в Україну двадцяти німецьких і айстро-угорських дивізій. Його юридичною підставою стало офіційне запрошення Центральною Радою новопридбаних союзників для наведення «ладу і порядку». Виконання цього завдання означало витіснення з території України органів радянської влади, ліквідацію більшовицьких організацій, розгром червоноармійських частин. Німецькі, австро-угорські та українські війська наступали швидко. Упродовж березня–квітня спільні сили союзників за участю українських військ встановили контроль над усією територією УНР. Більшовицькі загони відступали доволі хаотично і за невеликими винятками практично не чинили опору. 1 березня більшовиків у Києві вже не було. Вони спішно втікали, перед тим грабуючи і руйнуючи українські міста. До кінця квітня 1918 року Україна була повністю звільнена від «червоних» військ.

Перша більшовицька окупація України завершилася. Перша – бо попереду ще буде декілька років збройної боротьби. У 1918 році не дійшло до повної анексії українських земель більшовицькою Росією, в першу чергу завдяки військовій підтримці Німеччини та Австро-Угорщини. Від самого початку військових операцій керівництво цих країн подавало їх як обмежену збройну допомогу союзній Україні. У відозвах Центральної Ради і українського уряду до населення містилися заклики сприймати учорашніх супротивників як друзів, які прийшли на допомогу у скрутний час. Михайло Грушевський навіть видав брошуру «Чого німці прийшли в Україну?» І хоча конструктивна співпраця між німецьким командуванням і Українською Центральною радою так і не налагодилася[1], в результаті чого в Україні наприкінці квітня 1918 року відбулася зміна політичної влади, все ж основної мети – вигнання більшовиків з українських земель – було досягнуто.

У травні між делегаціями Української Держави та Радянської Росії розпочалися переговори і 12 червня 1918 року у Києві укладено попередній мирний договір, умови якого мали діяти до завершення переговорів. Згідно документу, який було складено і підписано на двох мовах (українській і російській) на весь час ведення мировых переговорів припинялися будь-які бойові операції, між країнами встановлювалися дипломатичні відносини, поновлювалося залізничне сполучення, визначались умови репатріації громадян обох держав тощо[2]. На початку жовтня російська делегація спочатку призупинила перемовини, а після революції в Німеччині і зовсім відмовилася від поновлення переговорів.

Висновки.

Таким чином, сьогоднішнє українсько-російське протистояння має глибоке історичне коріння. В період Російської імперії воно зосереджувалося переважно в площині стосунків правлячої російської влади і залежного від неї українського народу. Початок Лютневої революції в Росії дав сподівання українським лідерам знайти в постімперському просторі компроміс в рівному співіснуванні всіх словянських народів. Більшість українських політиків реально сподівалися знайти спільну мову з російською владою – спочатку з представниками Тимчасового уряду, потім з більшовицькими лідерами. Але ні кабінет міністрів Олександра Керенського, ні Ленінський Раднарком не підтримали відповідних українських ініціатив. Більше того – російські більшовики розвязали проти України війну, показавши тим самим своє справжнє негативне ставлення до української державності. Занадто привабливою для росіян стала теза про Україну як внутрішню економічну колонію. Завдяки підтримці Німеччини першу війну за свою незалежність навесні 1918 році молода українська держава виграла. Але вже через декілька місяців більшовицька Росія відновила збройну агресію, в результаті чого українські землі більше як на 70 років потрапили під її вплив. В ході збройних кампаній комуністична влада сповна продемонструвала свій окупаційний характер: політика воєнного червоного терору супроводжувалася масовим пограбуванням населення, засланнями до таборів, терористичними методами управління на зайнятих землях.

Сьогодні Росія знову воює проти України, а українці із зброєю в руках знову доводять своє право на свободу і незалежність. Українці дізналися, що таке зрада, до чого призводить прагнення нейтралітету і ризиковані компроміси з непримиренним ідеологічним ворогом. Саме час пригадати відомий вислів Цицерона: Historia est magistra vitae.

[1] Пиріг, Р. (2018). *Відносини України і Центральних держав: нетипова окупація 1918 року.* Київ: Інститут історії України, 102-104.

[2] Єфименко, Г. (2019). *Попередній мирний договір України з радянською Росією*. Сайт *Цей день в історії* <https://www.jnsm.com.ua/h/0612T/> (2023, січень, 12).

References:

1. Dornik, W. (2011). *Die Ukraine zwischen Selbstbestimmung und Fremdherrschaft 1917-1922* [The Ukraine between self-determination and foreign rule 1917-1922]. Graz: Leykam [in German].
2. Dornik, W. (2015). *Ukraina mizh samovyznachenniam ta okupatsiieiu: 1917-1922 roky* [Ukraine between self-determination and occupation: 1917-1922]. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
3. Golczewski, F. (2010). *Deutsche und Ukrainer: 1914-1939* [Germans and Ukrainians: 1914-1939]. Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag [in German].
4. Hausmann, G. (2019). Brest-Litowsk 1918. Zwei Friedensschlüsse und zwei Historiographien [Brest-Litovsk 1918. Two peace treaties and two historiographies]. *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* [History in Science and Education], *5-6*, 270-283 [in German].
5. Kappeler, A. (2017). *Ungleiche Brüder: Russen und Ukrainer:Vom Mittelalter bis zur Gegenwart* [Unlikely Brothers: Russians and Ukrainians: From the Middle Ages to the Present]. München: Verlag C.H.Beck oHG [in German].
6. Kovalchuk, M. (2015). *Bytva dvokh revoliutsii: Persha viina Ukrainskoi Narodnoi Respubliky z Radianskoi Rosiieiu. 1917-1918 pp.* [The battle of two revolutions: The First War of the Ukrainian People's Republic with Soviet Russia. 1917-1918 pp.] Kyiv: Vydavnychyi dim "Stylos", *1*. [in Ukrainian].
7. Kuzmenko, V. (2018). Proholoshennia Ukrainskoi radianskoi derzhavnosti: istoryko-pravovi aspekty [Proclamation of Ukrainian soviet statehood: historical and legal aspects]. *European political and law discourse, 5(2),* 149-155. [in Ukrainian].
8. Lenyn, V. (2023). *Polnoe sobranye sochynenyi* [The Complete Works] <http://leninvi.com/t50/p030> (2023, January, 12). [in Russian]
9. Luschnat-Ziegler, M. (2021). *Die ukrainische Revolution und die Deutschen 1917-1918.* Marburg: Verlag Herder-Institut. [in German].
10. Musial, B. (2011). *Die Ukraine zwischen Selbstbestimmung und Fremdherrschaft 1917-1922* [The Ukraine between self-determination and foreign rule 1917-1922]. Graz: Leykam, 321-346 [in English].
11. Ofitsiinyi sait Tsentralnoho derzhavnoho arkhivu vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Official site of the Central State Archive of Higher Authorities and Governments of Ukraine] (2023). *Zbirnyky dokumentiv* [Collections of documents]<https://tsdavo.gov.ua/publikacziyi/zbirnyky-dokumentiv/> [in Ukrainian] (2023, January, 12).
12. Plokhy, S. (2016). *The Gates of Europe. A History of Ukraine.* New York: Basic books.
13. Pyrih, R. (2018). *Vidnosyny Ukrainy i Tsentralnykh derzhav: netypova okupatsiia 1918 roku* [Relations between Ukraine and the Central States: the atypical occupation of 1918]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].
14. Remer, C. (1997). *Die Ukraine im Blickfelddeutsher Interessen. Endedes 19.Jahrhunderst bis 1917-1918* [Ukraine in focus of German interests. Late 19th century to 1917-1918]. Frankfurt am Main. [in German].
15. Smolii, V. (2011). *Narysy istorii ukrainskoi revoliutsii 1917-1921 rokiv* [Essays on the history of the Ukrainian revolution of 1917-1921]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
16. Tseretely, Y. (1963). *Vospomynanyia o Fevralskoi revoliutsyy* [Memories of the February Revolution]. Paryzh, *2*. [in Russian].
17. Verstiuk, V. (1996). *Ukrainska Tsentralna Rada: Dokumenty i materialy u dvokh tomakh* [Ukrainian Central Rada: Documents and materials in two volumes]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
18. Verstiuk, V. (2011). Ukrainskyi naratyv Liutnevoi revoliutsii [Ukrainian narrative of the February Revolution]. *Narysy istorii ukrainskoi revoliutsii 1917-1921 rokiv* [Essays on the history of the Ukrainian revolution of 1917-1921]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
19. Verstiuk, V. (2012). Ukrainska revoliutsiia: poshuky mizhnatsionalnoi harmonii [Ukrainian revolution: the search for interethnic harmony]. *Natsionalne pytannia v Ukraini XX-pochatku XXI st.: istorychni narysy* [The national question in Ukraine in the XX-early XXI century: historical essays]. Kyiv: Nika-tsentr, 110-126. [in Ukrainian].
20. Vidnianskyi, S. (ed.) (2020). *Ukraina v istorii Yevropy XIX-pochatku XXI st.: istorychni narysy* [Ukraine in the history of Europe of the XIX-early XXI centuries: historical essays]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].
21. Vulpius, R. (2022). Konkurrenz, Konflikt, Repression. Russland und die ukrainische Nationsbildung [Competition, Conflict, Repression. Russia and Ukrainian nation building.]. *Osteuropa* [Eastern Europe], *6-8*, 105-116 [in German].
22. Yakubova, L. (ed.) (2021). *Ukraina y ukraintsi v postimpersku dobu (1917-1939)* [Ukraine and Ukrainians in the post-imperial epoch (1917-1939)]. Kyiv: Akademperiodyka [in Ukrainian].
23. Yefymenko, H. (2019). Poperednii myrnyi dohovir Ukrainy z radianskoiu Rosiieiu [Preliminary peace treaty between Ukraine and Soviet Russia]. *Tsei den v istorii* [This day in history] <https://www.jnsm.com.ua/h/0612T/> [in Ukrainian].

DOI: 10.46340/ephd.2023.9.1.2

Lesia Kotsur, PhD in History
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8996-1606
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Ukraine

THE ROLE OF LITHUANIA IN STRUGGLE OF UKRAINE FOR A EUROPEAN FUTURE AND TERRITORIAL INTEGRITY IN 2013-2021

The role of Lithuania in the social and political life of Ukraine during Ukraine's struggle for its future as part of the European community and against Russian aggression in 2013–2021 is analyzed. The research is built on the basis of general and special methods – analysis and synthesis, objectivity and logic. Historical, chronological and comparative methods take the leading place. The behavioral method was also used to clarify the behavior of political leaders and citizens of Lithuania and Ukraine. The first section of the article reveals the dynamics of support by representatives of Lithuania for Ukraine's European integration aspirations during the Revolution of Dignity at the end of 2013 – beginning of 2014. The influence of the Lithuanian factor on the revolutionary processes in Ukraine is shown. Its main manifestations were actions of solidarity of citizens, which were held in Lithuania; diplomatic support of the Ukrainian protesters from the political leadership of Lithuania; the direct participation of Lithuanian citizens in protest actions in Kyiv and, in particular, the provision of medical aid to activists injured by the actions of security forces. The second chapter shows the mechanism and scale of support from Lithuania in the process of Ukraine's fight against Russian aggression in 2014-2021. It is found that Lithuania is one of the few EU countries that systematically supported Ukraine in the war against Russian aggression. Lithuania expressed its support for the sovereignty of Ukraine through the consistent diplomatic position of the top leadership of Lithuania, in particular, D. Hrybauskaitė and G. Nauseda; introduction of political and socio-economic sanctions against the Russian Federation; provision of financial assistance; initiation of humanitarian, medical and military aid projects that operate both in Ukraine and abroad; volunteering by Lithuanians living in Ukraine; assistance in the implementation of reforms, etc. In conclusion, it is noted that such steps on the part of Lithuania have important historical, political and moral significance for the Ukrainian people. The efforts of Lithuania as a lobbyist for the interests of Ukraine during the specified period are also highlighted.

Keywords: Lithuania, Ukraine, Revolution of Dignity, Dalia Grybauskaitė, European integration, sanctions, volunteering, aid, support, reforms.

Mass protests that unfolded in Ukraine in late 2013 against the background of the Ukrainian president's refusal to sign the Association Agreement on Ukraine's membership in the EU on November 29, 2013 led to unpredictable consequences. As a result of the bloody events that lasted on the Maidan in Kyiv until the end of February 2014 and went down in history as the Revolution of Dignity, the country's political power was changed. Pro-Russian President Viktor Yanukovych and his inner circle, leaving the country unattended, fled to the Russian Federation (hereinafter Russia). In this struggle, the Ukrainian people once again tried to snatch their independence from the Kremlin's iron grip and regain a chance to integrate into the civilized Western European world. However, this struggle of Ukrainians has met with aggression from the Russian Federation, which is using brute force to try to leave Ukraine in its sphere of influence. Thanks to the strong support of the international community, the Russian-Ukrainian conflict has been localized with a view to its further peaceful settlement, and Ukraine has become even closer to Western civilization. That is why it is important to investigate the role of individual Western countries, both during the Revolution of Dignity 2013-2014 and after the beginning of the Russian-Ukrainian conflict. Our study focused on Lithuania, which has long-standing historical ties with Ukraine and demonstrates full support for Ukraine.

Despite the fact that the above mentioned events in Ukraine at the end of 2013-2021 are investigated by many Ukrainian and foreign researchers, these issues remain poorly understood. Only a small number of

scientific publications superficially reveal the role played by the Lithuanian factor in the history of Ukraine in 2014–2021. Thus, Kateryna Mohylnytska's work highlights the cooperation between Ukraine and Lithuania in the field of security and defense of the period[1]; Olena Betlii analyzed the foreign policy partnership between Ukraine and Lithuania from 2014 to 2016[2]; Tomas Janeliūn touched upon the impact of the Russian-Ukrainian conflict on the foreign policy position of Grybauskaitė[3]; Maili Vilson notes that in responding to the Russian-Ukrainian conflict, the Baltic states have regularly pursued their political goals through the EU, denying the common notion that Europeanization rarely extends to foreign affairs and security[4]. In addition, the influence of the Russian Federation on the adoption of strategically important foreign policy documents by Lithuania was revealed in the study Dovilė Jakniūnaitė[5], and the role of Lithuania in the Eastern Partnership policy was analyzed by Linas Kojala[6]. As we can see, scholars have already launched an academic discussion on strengthening Lithuania's role in resolving the Russian-Ukrainian conflict. Here, we can partly agree with the opinion of researchers that Lithuania's increased attention to solving the Ukrainian problem is related to national interests, which should keep Russia from aggression against Lithuania. At the same time, the aspect of Lithuania's support for the Ukrainian Revolution of Dignity and its contribution to Ukraine's struggle for a European future and territorial integrity in 2013-2021 remains unexplored, which is crucial for further bilateral cooperation between Ukraine and Lithuania and their history.

1. Lithuania's contribution to the Revolution of Dignity. Historically, the Eastern Partnership Summit, at which Ukraine was to sign the Association Agreement, took place in the Lithuanian capital, Vilnius, on November 28-29, 2013. During these events, Lithuanian President D. Grybauskaitė repeatedly expressed support for the Ukrainian side before signing the agreement. Lithuanian journalists and statesmen commented on the situation incessantly, and the Speaker of the Lithuanian Seimas Loreta Grauzhinene even took part in an opposition rally in Kyiv on the Maidan[7]. Under the walls of the Royal Palace in Vilnius, V. Yanukovych was pressured by students of Ukrainian and Lithuanian origin, who unfurled a huge flag of Ukraine, which arrived from Euromaidan in Kyiv with the signatures of its participants[8].

Despite the general atmosphere of support, not all summit participants were convinced that Yanukovych would sign the agreement. In particular, the Prime Minister of Lithuania Algirdas Butkevičius and the same D. Grybauskaitė believed that V. Yanukovych would not do that[9]. After their opinions were confirmed and Viktor Yanukovych did not sign the agreement, Ukrainians protesting on the Maidan in Kyiv decided to continue protesting against the president's decision. However, ignoring public opinion, Viktor Yanukovych and his entourage in general decided to violently disperse the protesters on the night of November 29-30, 2013[10]. The use of force by the Ukrainian golden eagle provoked a sharp reaction from the international community, which condemned these actions. It is important that the head of the Lithuanian

[1] Могильницька, К. (2020). *Україно-литовське партнерство в сфері безпеки та оборони. Політичне життя, 1*, 122-129.
[2] Бетлій, О. (2016). *Аудит зовнішньої політики: Україна-Литва. Дискусійна записка.* Київ: Інститут світової політики, 37.
[3] Janeliūn, T. (2019). Prezidento įtaka Lietuvos užsienio politikos formavimui: galios centro pokytis D. Grybauskaitės prezidentavimo laikotarpiu. *Politologija, 2(94)*, 8-55.
[4] Vilson, M. (2020). The Foreign Policy of the Baltic States and the Ukrainian Crisis: A Case of Europeanization? *New Perspectives, 23(2)*, 49-76.
[5] Jakniūnaitė, D. (2020). *Lithuania Report.* WGA, 1-9 <https://www.wga-project.eu/docs/2020/country/WGA2020_Lithuania_Report.pdf> (2023, March, 15).
[6] Kojala, L. (2018). The role of Lithuania in Eastern partnership policy. *Lithuanian Foreign Policy Review*, *34*, 23-28.
[7] Газета День (2013). *Литовського дипломата викликали в МЗС через участь глави сейму Литви в Євромайдані* <https://m.day.kyiv.ua/uk/news/271113-litovskogo-diplomata-viklikali-v-mzs-cherez-uchast-glavi-seymu-litvi-v-ievromaydani> (2023,March, 27).
[8] Крим Реалії (2013). *Євромайдан розпочався й у Вільнюсі* <https://ua.krymr.com/amp/25343963.html) (2023, March, 28).
[9] BBC (2013). *Як Це Було. Перший день саміту Східного партнерства у Вільнюс*. <https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/11/131128_vilnius_28_nov> (2023, March, 28); Завгородня, І. (2013). Грибаускайте: Янукович обрав шлях в нікуди. *Deutsche Welle* <https://p.dw.com/p/1AQTM> (2023, March, 29).
[10] Фонд Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва (2013). *Україна у фокусі 25 листопада-1 грудня 2013 року* <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2013-roku> (2023, March, 27).

Ministry of Foreign Affairs Linas Linkevičius reacted to the situation among the Lithuanian authorities, writing: "I condemn the beating of peaceful demonstrators in Kyiv on Independence Square. The use of brute force is unacceptable"[1]. For unknown reasons, Lithuanian President D. Grybauskaitė did not comment on the situation on November 30[2].

However, the further the events on the Maidan intensified, the more tangible the support of Lithuanian politicians and the public. Thus, in a very short time from November 29 to December 8, 2013 in Vilnius, Lithuanian artists, students from Ukraine and representatives of the local diaspora gathered three times in solidarity with Euromaidan, who were not indifferent to the fate of the Ukrainian state and its European choice[3]. A Lithuanian Hundred of Ukrainian Lithuanians was formed in Kyiv as part of the Euromaidan, marching with the flag of Ukraine and Lithuanian badges [4]. And after another attempt to disperse Euromaidan on December 10, 2013, Lithuanian Foreign Minister L. Linkevičius said: "Berkut is pushing peaceful demonstrators out of Euromaidan. Tear gas was used. This is proof of how ready the government is for dialogue"[5]. The President of Lithuania D. Grybauskaitė also stated her position. First, on December 11, she commented that "The use of force against peaceful demonstrators in Kyiv is unjustified. This is the direct responsibility of the Ukrainian political leadership"[6], and on January 14, 2014, stated that after the Vilnius Eastern Partnership summit, "Europe lost its Ukrainian leadership, but gained the Ukrainian people – we won their struggle for the future"[7].

The confrontation on Hrushevskoho Street in Kyiv, which began on January 19, 2014, was a turning point in the revolutionary process, as the protesters suffered their first casualties after these events. Thus, on January 22, 2014, a sad account was opened of the heroes who died during the Revolution of Dignity, and who will later be called the Heavenly Hundred – Yurii Verbytskyi, Serhii Nigoian and Mykhailo Zhyznevskyi.[8]. These events did not leave Lithuanians indifferent. Immediately after the first shootings, Lithuanian President D. Grybauskaitė condemned the actions of the Ukrainian authorities. And on January 23, 2014, a street near the Ukrainian Embassy in Vilnius lit candles in honor of the fallen protesters. Also, for the fourth time, Vilnius residents gathered near the Ukrainian Embassy to support Ukraine's democratic aspirations and show solidarity with the Ukrainian people[9]. On January 24, 2014, D. Grybauskaitė met with the Ambassador of Ukraine to Lithuania Valerii Zhovtenko, with whom she discussed the situation on Independence Square. It was agreed that ten protesters injured in Kyiv would be taken to Lithuania for treatment and rehabilitation [10]. When on February 18-22, 2014, shootings of protesters on the Maidan began to help Ukrainian medics, including a Lithuanian surgeon, a group of 5 medics from Lithuania arrived to help

[1] Нога, Х. (2013). Розгін Євромайдану: реакція світу. *ZAXID.NET* <https://zaxid.net/rozgin_yevromaydanu_reaktsiya_svitu_n1298307> (2023, March, 30).
[2] Радіо Свобода (2013). *Президент Литви не коментує розгром Євромайдану* <https://www.radiosvoboda.org/a/25185282.html> (2023, March, 30).
[3] Голос Америки (2013). *Євромайдан підтримали у Литві* <https://ukrainian.voanews.com/a/1809976.html> (2023, March, 13).
[4] Музиченко, Я. (2019). Художниця Віолетта Цибочкіна: «Україна для литовців – священна...» *Україна Молода* <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3481/164/135165/> (2023, March, 16).
[5] ТСН (2013). *Західні політики про розгін Євромайдану: це огидно і репресії не допустимі* <https://tsn.ua/politika/zahidni-politiki-pro-rozgin-yevromaydanu-ce-ogidno-i-represiyi-ne-dopustimi-324867.html> (2023, March, 12).
[6] Lrytas.lt (2013). *D. Grybauskaitė: «Ukrainos vadovybė atsakinga dėl nepateisinamo jėgos panaudojimo»* <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2013/12/11/news/d-grybauskaite-ukrainos-vadovybe-atsakinga-del-nepateisinamo-jegos-panaudojimo--4778138> (2023, March, 11).
[7] Українська правда (2014). *Грібаускайте: Ми втратили керівництво України, але отримали народ* <https://www.pravda.com.ua/news/2014/01/14/7009522/index.amp> (2023, March, 14).
[8] Укрінформ (2021). *На Майдані сім років тому загинули перші Герої Небесної Сотні* <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3175529-na-majdani-sim-rokiv-tomu-zaginuli-persi-geroi-nebesnoi-sotni.html> (2023, March, 22); Укрінформ (2022). *Першим під час Революції Гідності вбили Вербицького, а не Нігояна – ДБР розкрило злочин* <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3389282-persim-pid-cas-revolucii-gidnosti-vbili-verbickogo-a-ne-nigoana-dbr.html> (2023, March, 21).
[9] Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija (2014). *Vilniuje surengta solidarumo su Ukraina akcija* <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/34665/vilniuje-surengta-solidarumo-su-ukraina-akcija> (2023, March, 23).
[10] Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija (2014). *Nukentėję Kijeve bus atvežti gydyti į Lietuvą* <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/34732/nukenteje-kijeve-bus-atvezti-gydyti-i-lietuva> (2023, March, 24).

the victims. After the victory of the Revolution in Kyiv, about eleven psychological centers were set up on the Maidan, in which a group of psychologists from Lithuania also worked[1].

Thus, we can see that from the very beginning of the revolutionary events in Kyiv at the end of 2013, Lithuania did its best to support the European integration aspirations of the Ukrainian people. Lithuania expressed its solidarity mostly in the form of diplomatic statements and actions of mutual support from ordinary citizens. Looking back on those events, it should be noted that in conditions when the official leadership of the state was set against its own people, such support had a strong psychological effect, prompted the Ukrainian people to bring the case to an end.

2. Lithuania's contribution to struggle of Ukraine against Russian aggression in 2014-2021. After the beginning of the Russian aggression against Ukraine at the end of February 2014, Lithuanians also did not stay away from these processes. As of 2021, Lithuania ranked fifth in terms of aid to Ukraine – after the United States, Britain, Canada and Poland[2]. Their support for Ukraine's sovereignty can be traced in such areas as: the diplomatic position of Lithuania's top leadership; participation in the reorganization policy against the Russian Federation; Financial Aid; humanitarian, medical and military assistance projects; volunteering by Lithuanians living in Ukraine; reform assistance, etc.

2.1. Diplomatic support. Lithuania was one of the first countries to condemn Russian aggression in Ukraine. Even more, Ambassador Petras Vaitekunas and Latvian Ambassador Argita Daudze were in Crimea during the Russian annexation trying to ensure the safety of the peninsula's inhabitants. Immediately after the annexation of Crimea, Lithuania joined a number of other countries in drafting the UN General Assembly Resolution on the Territorial Integrity of Ukraine № 68/262, which was adopted on March 27, 2014. Thanks to this document, no international institution recognized the annexation of Crimea and Sevastopol[3]. In the following years (2016, 2017, 2018, 2019, 2020 and 2021) Lithuania supported almost all UN resolutions concerning Russia's human rights violations in the occupied Crimea and the militarization of Crimea by Russia[4]. D. Grybauskaitė's annual visits to Ukraine in 2014-2019 were also significant, during which she incessantly emphasized her support for Ukraine and its European integration aspirations. In particular, given her situation, her visit to Ukraine on February 22, 2015, when she took part in the March of Dignity in Kyiv on the anniversary of the Maidan shootings, was important[5]. Standing support for the sovereignty and territorial integrity of Ukraine within the internationally recognized borders was also expressed by the newly elected in 2019 Lithuanian President Gitanas Nauseda and Lithuanian ambassadors to Ukraine[6]. In particular, G. Nausėda made his first foreign visit to Ukraine after a long quarantine due to coronavirus on March 18–19, 2021.[7]. The Lithuanian Seimas, which on April 27, 2021 passed a resolution on provocative and aggressive actions of Russia near the border with Ukraine, in which it condemned the unprovoked military

---

[1] Lrytas.lt (2014). *Pancerovas D. Karo skeveldrų paliktas žaizdas Ukrainoje gydo ir lietuviai* <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2014/03/02/news/karo-skeveldru-paliktas-zaizdas-ukrainoje-gydo-ir-lietuviai-4690416> (2023, March, 02).

[2] Пагулич, Р. (2021). Лише слова підтримки? Як інші країни допомагають українській армії. *Радіо Свобода* <https://www.radiosvoboda.org/a/zakordonna-dopomoga-dlia-zsu/31266364.html> (2023, March, 24).

[3] Українська правда (2014). *Генасамблея ООН підтримала територіальну цілісність України* <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/27/7020541/> (2023, March, 27).

[4] Драчук, С. (2020). Резолюція ООН щодо мілітаризації Криму: її в Росії ніби й не помітили. *Радіо Свобода* <https://www.radiosvoboda.org/a/oon-krym-rezoliucija/30990795.html> (2023, March, 09); Укрінформ (2021). *Кримська платформа та російська мілітаризація: Генасамблея ООН ухвалила нову резолюцію* <https://www.ukrinform.ru/rubric-crimea/3366213-krymskaa-platforma-i-rossijskaa-militarizacia-genassamblea-oon-prinala-novuu-rezoluciu.html> (2023, March, 09).

[5] Радіо Свобода (2014). Порошенко і Ґрибаускайте підписали «дорожню карту» <https://www.radiosvoboda.org/a/26708078.html/> (2023, March, 24);
Посольство України у Литовській Республіці (2020). *Політичні відносини між Україною та Литвою* <https://lithuania.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/120-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-litvoju> (2023, March, 08).

[6] Укрінформ (2021). *НАТО має відреагувати на військову інтеграцію Росії та Білорусі – президент Литви* <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3372453-nato-mae-vidreaguvati-na-vijskovu-integraciu-rosii-ta-bilorusi-prezident-litvi.html> (2023, March, 20); ArmyInform (2021). *Посол Литви в Україні: «Ми завжди підтримуватимемо вас у вашій, а це означає, що й у нашій боротьбі проти російської агресії»* <https://armyinform.com.ua/2021/12/13/posol-lytvy-v-ukrayini-my-zavzhdy-pidtrymuvatymemo-vas-u-vashij-a-cze-oznachaye-shho-j-u-nashij-borotbi-proty-rosijskoyi-agresiyi/> (2023, March, 13).

[7] Закіров, М. (2021). Візит Президента Литовської Республіки Г. Науседи в Україну. *Україна: події, факти, коментарі, 5*, 21-26.

aggression against Ukraine and other aggressive unilateral actions carried out by the Russian Federation, did not miss the Ukrainian trouble.[1]. Lithuania was also among those countries that signed a joint Declaration on August 23, 2021 at the first summit of the Crimean Platform in Kyiv, calling for the restoration of Ukraine's territorial integrity within internationally recognized borders[2]. In addition, on November 28, 2021, the Minister of Foreign Affairs of Lithuania L. Linkevičius supported Ukraine in the dispute with Apple, when it designated the Ukrainian Crimea as the Russian[3]. Thus, we can see that all this time Lithuania's political and diplomatic position on Ukraine has been and remains consistent, which further strengthens the authority of this country in the eyes of the Ukrainian people.

2.2. Sanction support. In response to Russia's aggression in Ukraine, the first international sanctions against Russia were imposed in July 2014. Lithuania also joined the practice, adopting a list of personal sanctions against Russians on July 29, 2014, including a ban on Russian citizens supporting the Kremlin's policy toward Ukraine[4]. Despite the fact that Lithuania had much less opportunity to influence Russia compared to the leading countries of the Western world, its role in this process is important. First of all, this means that Lithuania has consistently advocated much tougher sanctions packages than those approved by the European communities[5]. Lithuania has taken this position even when it was one of the countries most affected by the sanctions. For example, the reduction of exports to Russia in 2014-2017 in Lithuania occurred by 5%, while in Germany – by 1.3%, in Italy – by 1%, in France – by 0.6%[6]. Lithuania's reaction to the Russian seizure of Ukrainian military boats in the Kerch Strait in late November 2018 is significant[7] At the time, the Republic of Lithuania imposed national sanctions against Russia, while international organizations did not adopt any sanctions against Russia's actions. In addition, Lithuania has decided to provide assistance to Ukraine in the form of ammunition, military instructors, cyber instructors, humanitarian aid, etc[8]. At the end of 2021, when Russia began to deploy its troops near the Ukrainian borders, Lithuania, together with Poland, called for the approval of a new package of sanctions and the provision of material assistance to Ukraine[9].

2.3. Humanitarian and financial assistance. In 2014-2016, Lithuania provided assistance to Ukraine in the amount of 4.5 million euros, of which more than 1.18 million euros were allocated for humanitarian aid, and in 2017 this figure reached 1.2 million. During 2014-2019 provided material consisted mainly of caring for the wounded, providing assistance to war victims in the anti-terrorist operation zone, supply of medical equipment, medicines[10], Soviet-style weapons and ammunition (heavy machine guns), the provision

[1] Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija (2021). *Seimas ragina Rusiją nutraukti agresiją ir provokacijas prieš Ukrainą* <https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=1&p_t=276009> (2023, March, 27).

[2] Крим.Реалії (2021). *«Кримська платформа: США, Великобританія, Японія, країни ЄС та Україна підписали Декларацію (виправлено)»* <https://ru.krymr.com/a/news-krymskaya-platforma-43-strany-podpisali-deklaratsiyu/31423992.html> (2023, March, 23).

[3] Губар, О. (2021). Литва підтримала Україну в суперечці з Apple через Крим. *Deutsche Welle* <https://p.dw.com/p/3Tu2F> (2023, March, 28).

[4] Газета День (2014). *Литва розширила список персональних санкцій для росіян* <https://m.day.kyiv.ua/uk/news/290714-litva-rozshirila-spisok-personalnih-sankciy-dlya-rosiyan> (2023, March, 29).

[5] Укрінформ (2014). *Литва назвала санкції проти Росії невчасними і заслабкими* <https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1690514-litva_nazvala_sanktsiii_proti_rosiii_nevchasnimi_i_zaslabkimi_1959592.html> (2023, March, 30); Європейська правда (2018). *Литва ввела санкції проти 20 осіб, причетних до агресії в Керченській протоці* <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/12/7/7090386/> (2023, March, 07).

[6] Заремба, К, Солодкий, С, Левонюк, Т. (2013). Хто перший: Які країни наважаться порушити єдність Європейського Союзу щодо санкцій проти Росії? *Центр «Нова Європа»* <http://neweurope.org.ua/analytics/hto-pershyj-yaki-krayiny-navazhatsya-porushyty-yednist-yevropejskogo-soyuzu-shhodo-sanktsij-proty-rosiyi/> (2023, March, 05).

[7] Велесова, В. (2018). Криза в Керченській протоці: чому стріляють біля берегів Криму. *Радіо Свобода* <https://ua.krymr.com/a/kryza-kerchensky-protoka/29622341.html> (2023, March, 26).

[8] Укрінформ (2018). *Литва запровадила національні санкції проти РФ* <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2596297-litva-zaprovadila-nacionalni-sankcii-proti-rf.html> (2023, March, 07).

[9] Радіо Свобода (2021). *Лідери України, Польщі й Литви у спільній заяві закликали посилити санкції проти Росії* <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraina-polshcha-lytva-zayava/31591160.html> (2023, March, 02).

[10] Informacijos šaltinis – Prezidentės spaudos tarnyba (2021). *Ukrainos kariai dėkoja Lietuvai* <https://slaptai.lt/%C5%BEym%C4%97/euromaidanas/> (2023, March, 14).

of winter military clothing and equipment – tents, sleeping bags. In total, about 6 million euros[1]. In 2020, Lithuania allocated another 100 thousand euros for humanitarian aid to Ukraine, as well as donated medical and personal protective equipment to combat the COVID-19 pandemic[2]. An important step on the part of Lithuania was the development in 2017 of the so-called "Marshall Plan for Ukraine" – an EU investment project of 5 billion euros per year, which aimed to strengthen economic and financial and investment support, including consistent strengthening of strategic dialogue Ukraine – countries Events to ensure Ukraine's European integration[3]. Under the plan, which dates back to 2014, Ukraine was to receive about 30 billion euros in financial assistance[4]. However, the realization of these intentions was hampered by the fact that previously opened EU credit lines for Ukraine were not used effectively by Kyiv. For example, from 2014 to 2018, Ukraine received 7 billion euros, of which only 1.5 billion were used[5]. This process slowed down even more after the new political forces came to power in Ukraine in 2019[6]. Nevertheless, the Lithuanian Foundation for the Development of Cooperation and Promotion of Democracy under the Ministry of Foreign Affairs of Lithuania in 2018-2020 funded a pilot bilateral Lithuanian-Ukrainian project "Support for Education in the Post-Conflict Territories of Eastern Ukraine. Ensuring the quality of non-formal education", which aimed to improve the quality of extracurricular education and introduce a new transparent principle of school funding[7]. Lithuania also supported Ukraine in terms of investment. Thus, Lithuanian direct investment in Ukraine in 2020, at the end of the third quarter, amounted to various figures from 152.1 million dollars. US up to 180 million euros. They invested mainly in wholesale and retail trade; real estate transactions; construction; financial and insurance activities and industry[8].

2.4. Medical aid. The fighting for Ilovaisk in August 2014 led to heavy casualties of the Ukrainian military – then 366 defenders were killed, 158 went missing, 429 were wounded. Lithuania was one of the first countries to come to Ukraine's aid at the time. As the fifth President of Ukraine Petro Poroshenko recalled, *"…Dalia Grybauskaite was the first to call and offer assistance in the treatment and rehabilitation of Ukrainian soldiers…"*[9]. At that time, 14 wounded people were sent to the country for treatment and rehabilitation. After further heavy fighting at the end of 2014 – In February 2015 at the Donetsk and Luhansk airports and near Debaltseve, on average, about fifty Ukrainian servicemen underwent rehabilitation in Lithuania every year[10]. For example, from 2014 to 2017, 155 soldiers were rehabilitated in Lithuania,

[1] Пагулич, Р. (2021). Лише слова підтримки? Як інші країни допомагають українській армії. *Радіо Свобода* <https://www.radiosvoboda.org/a/zakordonna-dopomoga-dlia-zsu/31266364.html> (2023, March, 24).

[2] Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (2021). *Lietuva suteikė humanitarinę pagalbą Ukrainai* <https://urm.lt/default/lt/naujienos/lietuva-suteike-humanitarine-pagalba-ukrainai> (2023, March, 26).

[3] Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (2017). *«План Маршалла для України»: 5 млрд євро на рік забезпечать зростання економіки до 6-8%* <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=7f85c61e-6837-4694-aa9b-9c25d69a998d&title=PlanMarshallaDliaUkraini-5-MlrdvroNaRikZabezpechatZrostanniaEkonomikiDo6-8-> (2023, March, 14).

[4] Girnius, K. (2015). Ukrainos pasirinkimas. *VšĮ. Bernardinai.lt* <https://www.bernardinai.lt/2015-01-12-ukrainos-pasirinkimas/> (2015, March, 12).

[5] Кубілюс, А. (2018). «План Маршалла» на фінішній прямій: що потрібно зробити Україні. *Українська правда* <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/03/21/7079065/> (2023, March, 21).

[6] Інтерфакс-Україна (2020). *Віце-прем'єр Кулеба: Найкращий «план Маршалла для України» – це прямі іноземні інвестиції* <https://ua.interfax.com.ua/news/interview/633659.html> (2023, March, 02).

[7] Урядовий портал (2018). *Україна і Литва співпрацюватимуть у розвитку позашкільної освіти на Донбасі* <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-i-litva-spivpracyuvatimut-u-rozvitku-pozashkilnoyi-osviti-na-donbasi> (2023, March, 12).

[8] Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija (2021). *Armonaitė pasiūlė ekspertinę Lietuvos paramą Ukrainai, siekiant įsilieti į bendrąją ES duomenų erdvę* <https://eimin.lrv.lt/lt/naujienos/a-armonaite-pasiule-ekspertine-lietuvos-parama-ukrainai-siekiant-isilieti-i-bendraja-es-duomenu-erdve> (2023, March, 18); Укрінформ (2021). *Литовський бізнес інвестував торік в Україну €180 мільйонів – посол* <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3316323-litovskij-biznes-investuvav-torik-v-ukrainu-180-miljoniv-posol.html> (2023, March, 15); Посольство України у Литовській Республіці (2021). *Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Литовською Республікою* <https://lithuania.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/3542-stan-torgovelyno-jekonomichnih-vidnosin/3546-trade-and-investment> (2023, March, 23).

[9] Міністерство оборони України (2017). *Литва продовжить надавати медичну допомогу українським військовим, пораненим в АТО* <https://www.mil.gov.ua/news/2017/06/09/litva-prodovzhit-nadavati-medichnu-dopomogu-ukrainskim-vijskovim-poranenim-v-ato/> (2023, March, 09).

[10] Радіо Свобода (2014). *Поранених українських військових відправили на лікування до Литви*

including 126 defenders from the Dnipropetrovsk region[1], by the end of 2020 this figure had risen to 283 people[2]. With the beginning of the COVID-19 pandemic, Lithuania began to provide assistance to Ukraine in this direction as well. Thus, in May 2020, 15,000 face protection panels were transferred to Ukraine; in August 2021, she delivered 54,000 doses of AstraZeneca to Ukraine[3].

2.5. Military assistance. Lithuania has been supporting Ukraine militarily since the fall of 2014. It was the first and only country in Europe to supply lethal weapons. On a gratuitous basis until 2016, it provided Ukraine with 60 large-caliber machine guns KPVT and 86 large-caliber machine guns HMG, as well as 150 tons of ammunition[4], and in 2017 – 7,000 Kalashnikov assault rifles, almost 2 million rounds of ammunition, more than 80 machine guns, several mortars and anti-tank weapons totaling almost 2 million euros[5]. In 2019, Lithuania handed over 1 million rounds of ammunition to the Ukrainian army, and in December 2021 another batch of aid arrived, which totaled 490 bulletproof vests worth more than 617 thousand euros and the same number of ballistic belts worth more than 59 thousand euros[6]. We should also not forget about the bilateral Ukrainian-Lithuanian cooperation on defense reform and joint military exercises within the Lithuanian-Polish-Ukrainian peacekeeping brigade. The LitPolUkrBrig tripartite brigade was established in September 2014, and within a few years it has become fully capable of carrying out peacekeeping missions in line with NATO standards[7]. In addition, there are about 30 Lithuanian military instructors in Ukraine, who train the Ukrainian military independently and together with other NATO allies to carry out coordinated actions of the JMTG-U – Joint Multinational Training Group-Ukraine. In 2017-2021 alone, the training mission cost more than 4 million euros[8]. Some Lithuanian volunteers also fought on the Eastern Front as part of Ukrainian volunteer battalions[9]. It is important that the creation of LitPolUkrBrig and

<https://www.radiosvoboda.org/a/26581972.html> (2023, March, 13); Коломієць, А. (2018). Додому повертаються без милиць: як у Литві лікують українських бійців. *Український інтерес* <https://uain.press/articles/dodomu-povertayutsya-bez-mylyts-yak-u-lytvi-likuyut-ukrayinskyh-bijtsiv-726062> (2023, March, 26).

[1] Дніпропетровська обласна державна адміністрація (2017). *Ще двоє АТОвців відправилися на реабілітацію до Литви, – Валентин Резніченко* <https://adm.dp.gov.ua/news/shche-dvoe-atovtsiv-vidpravilisya-na-reabilitatsiyu-do-litvi-valentin-reznichenko-2a01a81425836ebec22580f8003a1747> (2017, March, 04); Ярощук, О. (2017). «Ми перестали хотіти допомагати». Як литовець та українка повертають ветеранів до життя. *Українська правда* <https://life.pravda.com.ua/authors/58ac00279b9e3/> (2023, March, 09).

[2] Кінзерська, Ю. (2018). Бути першими не просто: Литва запроваджує санкції проти РФ через агресію в Керченській протоці. *Голос України* <http://www.golos.com.ua/article/311124> (2023, March, 07); Рубан, Т. (2019). 268 українських військових пройшли лікування й реабілітацію у медичних закладах Литви. *Міністерство оборони України* <https://www.mil.gov.ua/news/2019/10/09/268-ukrainskih-vijskovih-projshli-likuvannya-j-reabilitacziyu-u-medichnih-zakladah-litvi/> (2023, March, 09); Пагулич, Р. (2021). Лише слова підтримки? Як інші країни допомагають українській армії. *Радіо Свобода* <https://www.radiosvoboda.org/a/zakordonna-dopomoga-dlia-zsu/31266364.html> (2023, March, 24).

[3] Посольство України у Литовській Республіці (2020). *Литва передає гуманітарну допомогу Україні* <https://lithuania.mfa.gov.ua/news/litva-peredaye-gumanitarnu-dopomogu-ukrayini> (2023, March, 13); Омелянюк, М. (2021). Литва передала Україні 54 тисячі доз вакцини AstraZeneca – МОЗ. *Суспільне* <https://suspilne.media/153474-litva-peredala-ukraini-54-tisaci-doz-vakcini-astrazeneca-moz/> (2023, March, 05).

[4] Слово і Діло (2018). *Військова допомога з-за кордону: хто й чим допомагав Україні в 2014-2018 роках* <https://www.slovoidilo.ua/2018/05/14/infografika/bezpeka/vijskova-dopomoha-kordonu-xto-chym-dopomahav-ukrayini-2014-2018-rokax> (2023, March, 14).

[5] AtlanticCouncil's Digital Forensic Research Lab (2018). *#MinskMonitor: Lithuania's Lethal Aid to Ukraine. Lithuania's aid to Ukraine since the outbreak of the war in Donbas* <https://medium.com/dfrlab/minskmonitor-only-western-country-to-provide-lethal-aid-to-ukraine-6ef6aeac1b53> (2023, March, 25).

[6] ГО «Український мілітарний центр» (2021). *З Литви доставили військову допомогу для України* <https://mil.in.ua/uk/news/z-lytvy-dostavyly-vijskovu-dopomogu-dlya-ukrayiny/> (2023, March, 08).

[7] Міністерство оборони України (2014). *Підписано Угоду щодо створення спільної литовсько-польсько-української бригади* <https://www.mil.gov.ua/news/2014/09/19/pidpisano-ugodu-shhodo-stvorennya-spilnoi-litovsko-polsko-ukrainskoi-brigadi/> (2023, March, 19); Defence (2017).*Тристороння бригада литполукрбриг набула бойових спроможностей відповідно до стандартів НАТО* <https://old.defence-ua.com/index.php/home-page/2287-trystoronnya-bryhada-lytpolukrbryh-nabula-boyovykh-spromozhnostey-vidpovidno-do-standartiv-nato> (2023, March, 26).

[8] Пагулич, Р. (2021). Лише слова підтримки? Як інші країни допомагають українській армії. *Радіо Свобода* <https://www.radiosvoboda.org/a/zakordonna-dopomoga-dlia-zsu/31266364.html> (2023, March, 24).

[9] Кіров, В, Бондаренко, Д. (2022). Литва і Україна. До Дня пам'яті захисників свободи. *Історична правда.* <https://www.istpravda.com.ua/columns/569904f304051/> (2023,March, 26).

active cooperation in international military exercises was not so much military as political in the Russian-Ukrainian hybrid conflict, as it allowed to partially deter the enemy.

2.6. Volunteer activities. Volunteering is another type of support for Ukraine from Lithuania. In this case, it is significant that Ukrainian Lithuanians, Ukrainians in Lithuania, Lithuanians of Lithuania, and official representatives of the Republic of Lithuania are involved in this activity. Thus, the artist and active member of the Kyiv Society of Lithuanian Culture named after Myronis Violetta Tsybochkina together with the Ambassador of Lithuania to Ukraine Marius Yanukonis repeatedly collected and delivered humanitarian aid for children to Stanytsia Luhansk – computers and other gifts, organized creative workshops[1]. Two volunteers from Poltava, Voldimaris Ažubalis from Lithuania and Olga Oleksienko from Ukraine, are also distinguished by their activities. After pro-Russian forces seized Sloviansk and Kramatorsk, volunteers set up the Union 1219 Foundation, which in the first months of the war mainly donated clothes to the military, assisted the Ukrainian military with rehabilitation in Lithuania, and in 2015 established emotional-psychological support line of ATOL for military, frontline volunteers and IDPs[2]. Under the influence of events in Ukraine, the ancient Lithuanian organization "Union of Lithuanian Riflemen" and the international volunteer center "BlueYellow" are also developing. It is on the "Blue Yellow" should pay special attention. This organization was established in Lithuania in 2014 and during 2014–2021 provided humanitarian aid to the civilian population of Donbass and military equipment to the Ukrainian Armed Forces in the amount of almost 1 million US dollars. In its activities it actively cooperates with the Lithuanian National Television. For example, in January 2017, with the assistance of Lithuanian Ex-President Valdas Adamkus (1998-2003, 2004-2009), the Lithuanian Ministry of Foreign Affairs, the Lithuanian Army and the Lithuanian Ministry of the Interior, BlueYellow volunteers managed to raise 130,000 euros to support Ukraine; in 2018 100 thousand euros, and in 2019 – 110 thousand euros [3].

2.7. Reforms. A special place in the Ukrainian-Lithuanian relations of the period under study belongs to Lithuania's participation in the implementation of reforms in Ukraine. Despite the fact that due to the domestic political system of Ukraine this process is being implemented too slowly, especially with regard to the fight against corruption and the implementation of the rule of law[4], nevertheless, Lithuania was involved in the implementation of reforms through the activities of: the Intergovernmental Ukrainian-Lithuanian Commission on Trade, Economic and Scientific-Technical Cooperation[5]; appointment of Aivaras Abromavicius, a Lithuanian citizen who has worked in Ukraine for a long time, as Minister of Economy[6]; through the work of the Standing Ukrainian-Lithuanian Commission on European Integration, which coordinates Lithuania's support for Ukraine's political, administrative, economic and social reforms to achieve Ukraine's European integration aspirations[7]; through the initiative of the Lithuanian Seimas "Ukraine

---

[1] Музиченко, Я. (2019). Художниця Віолетта Цибочкіна: «Україна для литовців – священна...». *Україна Молода* <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3481/164/135165/> (2023, March, 16).

[2] Ярощук, О. (2017). «Ми перестали хотіти допомагати». Як литовець та українка повертають ветеранів до життя. *Українська правда* <https://life.pravda.com.ua/authors/58ac00279b9e3/> (2023, March, 09).

[3] Blue/Yellow (2023). *Homepage* <https://www.blue-yellow.lt/en/#section1> (2023, March, 10); Ukrinform (2017). *At a teleconcert in Lithuania, volunteers raised 120,000 euros to support Ukraine* <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2156521-na-telekoncerti-v-litvi-volonteri-zibrali-na-pidtrimku-ukraini-120-tis-evro.html> (2023, March, 15).

[4] Слово і Діло (2021). *Прем'єр Литви назвала ключові реформи для України* <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/08/novyna/polityka/premyer-lytvy-nazvala-klyuchovi-reformy-ukrayiny> (2023, March, 08); Посольство України у Литовській Республіці (2021). *Сильна Україна зробить сильнішим Європейський Союз – Володимир Зеленський на Четвертій Конференції з питань реформ* <https://lithuania.mfa.gov.ua/news/silna-ukrayina-zrobit-silnishim-yevropejskij-soyuz-volodimir-zelenskij-na-chetvertij-konferenciyi-z-pitan-reform> (2023, March, 07).

[5] Міністерство економіки України (2022). *Довідка щодо діяльності Міжурядової українсько-литовської комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва* <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5a59140e-a706-4e4a-b599-ab8d8fc92cfe&title=Litva> (2023, March, 10).

[6] ВВС Україна (2016). *Зірки-реформатори: хто і чому не зміг змінити Україну* <https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/11/161115_reformers_stars_government_vc> (2023, March, 15).

[7] Урядовий портал, Служба Віце-прем'єр-міністра України (2018). *У Вільнюсі відбулося XIII засідання Постійної українсько-литовської комісії з питань європейської інтеграції* <https://www.kmu.gov.ua/news/u-vilnyusi-vidbulosya-xiii-zasidannya-postijnoyi-ukrayinsko-litovskoyi-komisiyi-z-pitan-yevropejskoyi-integraciyi> (2023, March, 20); Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (2020). *Lietuva ir Ukraina aptarė Ukrainos eurointegracijos reformas* <https://urm.lt/default/lt/naujienos/lietuva-ir-ukraina-aptare-ukrainos-eurointegracijos-reformas> (2023, March, 24).

2027" from 2018 etc. At the level of oblasts of state officials of Ukraine and heads of medical institutions, Lithuanian specialists shared practical experience of medical reform in Lithuania [1]. In general, all the experience in implementing reforms is summarized at the International Reform Conferences in Ukraine (Ukraine Reform Conference) – a key annual international event dedicated to the expert discussion of the progress of reforms in Ukraine[2]. During the period from 2017 to 2021, 4 such meetings were held. The last of them was held on July 7-8, 2021 in Vilnius. The conference identified key areas for reform: the judiciary, decentralization, privatization, state enterprise reform, land market reform, public administration reform, independence and effective functioning of anti-corruption institutions, criminalization of illicit enrichment, energy sector reform, security and defense sector reform, and others. All these reforms are united in the "National Economic Strategy 2030"[3].

Thus, the results of the study allow us to conclude that during the Revolution of Dignity in Ukraine in late 2013 – early 2014, the Lithuanian political leadership and ordinary citizens supported the European and civilizational aspirations of the Ukrainian people, who went into conflict with pro-Russian forces. Ukraine and hampered its development. In this context, it should be noted that the solidarity expressed by Lithuania and other European countries was important for Ukrainians in terms of consolidation and motivation, and strengthened the hope that the chances for European integration have not yet been lost.

The further development of events in Ukraine related to Russian aggression shows that despite all the risks and threats, Lithuania has remained consistent in supporting the Ukrainian people in their struggle for independence. A strong confirmation of Lithuania's position is the scale of Ukraine's support in various areas – political, diplomatic, sanctions, military, medical, humanitarian and reform. Whatever the motives of the Lithuanian political leadership in its decisions in favor of Ukraine, one thing is for sure, Lithuania is a reliable and determined ally of Ukraine on its path to establishing itself as a powerful European state.

References:

1. Krym. Realii [Crimea. Realities] (2021). *Krymska platforma: SShA, Velykobrytaniia, Yaponiia, krainy YeS ta Ukraina pidpysaly Deklaratsiiu (vypravleno)* [Crimean Platform: USA, Great Britain, Japan, EU countries and Ukraine signed the Declaration (corrected)]. <https://ru.krymr.com/a/news-krymskaya-platforma-43-strany-podpisali-deklaratsiyu/31423992.html> (2023, March, 10). [in Ukrainian].
2. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy [Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine] (2017). *Plan Marshalla dlia Ukrainy: 5 mlrd yevro na rik zabezpechat zrostannia ekonomiky do 6-8%* [Marshall Plan for Ukraine: 5 billion euros per year will ensure economic growth of up to 6–8%] <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=7f85c61e-6837-4694-aa9b-9c25d69a998d&title=PlanMarshallaDliaUkraini-5-MlrdvroNaRikZabezpechatZrostanniaEkonomikiDo6-8-> (2023, March, 15). [in Ukrainian].
3. Atlantic Council's Digital Forensic Research Lab (2018). *MinskMonitor: Lithuania's Lethal Aid to Ukraine. Lithuania's aid to Ukraine since the outbreak of the war in Donbas* <https://medium.com/dfrlab/minskmonitor-only-western-country-to-provide-lethal-aid-to-ukraine-6ef6aeac1b53> (2023, March, 08).
4. Slovo i Dilo [Word and Deed] (2018). *Viiskova dopomoha z-za kordonu: khto y chym dopomahav Ukraini v 2014-2018 rokakh* [Military assistance from abroad: who and what helped Ukraine in 2014-2018] <https://www.slovoidilo.ua/2018/05/14/infografika/bezpeka/vijskova-dopomoha-kordonu-xto-chym-dopomahav-ukrayini-2014-2018-rokax> (2023, March, 11). [in Ukrainian].
5. Interfax-Ukraine (2020). *Vitse-premier Kuleba: Naikrashchyi «plan Marshalla dlia Ukrainy» – tse priami inozemni investytsii*. [Deputy Prime Minister of Kuleb: The best Marshall Plan for Ukraine is foreign direct investment] <https://ua.interfax.com.ua/news/interview/633659.html> (2023, March, 14). [in Ukrainian].
6. Ukrainska Pravda [Ukrainian Truth] (2014). *Henasambleia OON pidtrymala terytorialnu tsilisnist Ukrainy* [UN General Assembly supported the territorial integrity of Ukraine] <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/27/7020541/> (2023, March, 12). [in Ukrainian].
7. Ukrainska Pravda [Ukrainian Truth] (2014).*Hribauskaite: My vtratyly kerivnytstvo Ukrainy, ale otrymaly narod* [Grybauskaite: We lost the leadership of Ukraine, but gained the people] <https://www.pravda.com.ua/news/2014/01/14/7009522/index.amp> (2023, March, 18). [in Ukrainian].
8. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy [Ministry of Economy of Ukraine] (2022). *Informatsiia pro diialnist Mizhuriadovoi ukrainsko-lytovskoi komisii z pytan torhovelno-ekonomichnoho ta naukovo-tekhnichnoho*

[1] Запорізька обласна рада (2019). *Фахівцям медичної галузі презентували приклад медичної реформи Литви*. https://www.zor.gov.ua/content/fahivcyam-medychnoyi-galuzi-prezentuvaly-pryklad-medychnoyi-reformy-lytvy. (2023, March, 01).

[2] Урядовий портал (2022). *Міжнародна конференція з питань реформ в Україні* <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/mizhnarodni-konferenciyi-z-pitan-reform-v-ukrayini> (2023, March, 10).

[3] Vilnius (2022). *Ukraine Reform Conference* <https://www.urc2021.lt/> (2023, March, 10).

spivrobitnytstva. [Information on the activities of the Intergovernmental Ukrainian-Lithuanian Commission on Trade Economic and Scientific-Technical Cooperation] <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5a59140e-a706-4e4a-b599-ab8d8fc92cfe&title=Litva> (2023, March, 12). [in Ukrainian].
9. Holos Ameryky [Voice of America] (2013). *Yevromaidan pidtrymaly u Lytvi* [Euromaidan Supported in Lithuania] <https://ukrainian.voanews.com/a/1809976.html> (2023, March, 18). [in Ukrainian].
10. Krym. Realii [Crimea. Realities] (2013). *Yevromaidan rozpochavsia y u Vilniusi* [Euromaidan also started in Vilnius] <https://ua.krymr.com/amp/25343963.html> (2023, March, 30). [in Ukrainian].
11. Ukrainskyi militarnyi tsentr [Ukrainian military center] (2021). *Z Lytvy dostavyly viiskovu dopomohu dlia Ukrainy* [Military aid for Ukraine delivered from Lithuania]. <https://mil.in.ua/uk/news/z-lytvy-dostavyly-vijskovu-dopomogu-dlya-ukrayiny/> (2023, March, 24). [in Ukrainian].
12. TSN (2013). *Zakhidni polityky pro rozghin Yevromaidanu: tse ohydno i represii ne dopustymi* [Western politicians on the dispersal of Euromaidan: it is disgusting and repression is unacceptable] <https://tsn.ua/politika/zahidni-politiki-pro-rozgin-yevromaydanu-ce-ogidno-i-represiyi-ne-dopustimi-324867.html> (2023, March, 16). [in Ukrainian].
13. BBC Ukraina [BBC Ukraine] (2016). *Zirky-reformatory: khto i chomu ne zmih zminyty Ukrainu* [Reform Stars: Who and Why Couldn't Change Ukraine] <https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/11/161115_reformers_stars_government_vc> (2023, March, 18). [in Ukrainian].
14. Ukrinform (2021). *Krymska platforma ta rosiiska militaryzatsiia: Henasambleia OON ukhvalyla novu rezoliutsiiu* [Crimean Platform and Russian Militarization: UN General Assembly Adopts New Resolution] <https://www.ukrinform.ru/rubric-crimea/3366213-krymskaa-platforma-i-rossijskaa-militarizacia-genassamblea-oon-prinala-novuu-rezoluciu.html> (2023, March, 11). [in Ukrainian].
15. Yevropeiska Pravda [European truth] (2018). *Lytva vvela sanktsii proty 20 osib, prychetnykh do ahresii v Kerchenskii prototsi* [Lithuania has imposed sanctions against 20 people involved in the aggression in the Kerch Strait] <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/12/7/7090386/> (2023, March, 18). [in Ukrainian].
16. Ukrinform (2018). *Lytva zaprovadyla natsionalni sanktsii proty RF* [Lithuania has imposed national sanctions against Russia] <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2596297-litva-zaprovadila-nacionalni-sankcii-proti-rf.html> (2023, March, 17). [in Ukrainian].
17. Ukrinform (2014). *Lytva nazvala sanktsii proty Rosii nevchasnymy i zaslabkymy* [Lithuania called sanctions against Russia untimely and weak] <https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1690514-litva_nazvala_sanktsiii_proti_rosiii_nevchasnimi_i_zaslabkimi_1959592.html> (2023, March, 21). [in Ukrainian].
18. Posolstvo Ukrainy u Lytovskii Respublitsi [Embassy of Ukraine in the Republic of Lithuania] (2020). *Lytva peredaie humanitarnu dopomohu Ukraini* [Lithuania hands over humanitarian aid to Ukraine] <https://lithuania.mfa.gov.ua/news/litva-peredaye-gumanitarnu-dopomogu-ukrayini> (2023, March, 15). [in Ukrainian].
19. Ministerstvo oborony Ukrainy (2017). *Lytva prodovzhyt nadavaty medychnu dopomohu ukrainskym viiskovym, poranenym v ATO* [Lithuania will continue to provide medical care to Ukrainian servicemen wounded in the anti-terrorist operation] <https://www.mil.gov.ua/news/2017/06/09/litva-prodovzhit-nadavati-medichnu-dopomogu-ukrainskim-vijskovim-poranenim-v-ato/> (2023, March, 14). [in Ukrainian].
20. Hazeta Den [Newspaper Day] (2014). *Lytva rozshyryla spysok personalnykh sanktsii dlia rosiian* [Lithuania has expanded the list of personal sanctions for Russians] <https://m.day.kyiv.ua/uk/news/290714-litva-rozshirila-spisok-personalnih-sankciy-dlya-rosiyan> (2023, March, 12). [in Ukrainian].
21. Ukrinform (2021). *Lytovskyi biznes investuvav torik v Ukrainu €180 milioniv – posol* [Lithuanian business invested € 180 million in Ukraine last year – Ambassador] <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3316323-litovskij-biznes-investuvav-torik-v-ukrainu-180-miljoniv-posol.html> (2023, March, 28). [in Ukrainian].
22. Hazeta Den [Newspaper Day] (2013). *Lytovskoho dyplomata vyklykaly v MZS cherez uchast hlavy seimu Lytvy v Yevromaidani* [Lithuanian diplomat summoned to Foreign Ministry due to participation of Lithuanian Seimas Speaker in Euromaidan]. <https://m.day.kyiv.ua/uk/news/271113-litovskogo-diplomata-viklikali-v-mzs-cherez-uchast-glavi-seymu-litvi-v-ievromaydani> (2023, March, 18). [in Ukrainian].
23. Radio Svoboda [Radio Freedom] (2021). *Lidery Ukrainy, Polshchi y Lytvy u spilnii zaiavi zaklykaly posylyty sanktsii proty Rosii* [In a joint statement, the leaders of Ukraine, Poland and Lithuania called for tougher sanctions against Russia] <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraina-polshcha-lytva-zayava/31591160.html> (2023, March, 24). [in Ukrainian].
24. Uriadovyi portal [Government portal] (2022). *Mizhnarodna konferentsiia z pytan reform v Ukraini* [International Conference on Reforms in Ukraine] <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/mizhnarodni-konferenciyi-z-pitan-reform-v-ukrayini> (2023, March, 18). [in Ukrainian].
25. Ukrinform (2021). *Na Maidani sim rokiv tomu zahynuly pershi Heroi Nebesnoi Sotni* [The first Heroes of the Heavenly Hundred died on the Maidan seven years ago]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3175529-na-majdani-sim-rokiv-tomu-zaginuli-persi-geroi-nebesnoi-sotni.html> (2023, March, 07). [in Ukrainian].
26. Ukrinform (2017). *Na telekontserti v Lytvi volontery zibraly na pidtrymku Ukrayiny 120 tys. yevro* [At a teleconcert in Lithuania, volunteers raised 120,000 euros to support Ukraine]

<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2156521-na-telekoncerti-v-litvi-volonteri-zibrali-na-pidtrimku-ukraini-120-tis-evro.html> (2023, March, 18). [in Ukrainian].

27. Ukrinform (2021). *NATO maie vidreahuvaty na viiskovu intehratsiiu Rosii ta Bilorusi – prezydent Lytvy* [NATO must respond to the military integration of Russia and Belarus – President of Lithuania]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3372453-nato-mae-vidreaguvati-na-vijskovu-integraciu-rosii-ta-bilorusi-prezident-litvi.html> (2023, March, 29). [in Ukrainian].
28. Tsentr ekonomichnoho rozvytku [Center for economic development] (2022). *Natsionalna ekonomichna stratehiia 2030* [National Economic Strategy 2030] <https://nes2030.org.ua/> (2023, March, 08). [in Ukrainian].
29. Ukrinform (2022). *Pershym pid chas Revoliutsii Hidnosti vbyly Verbytskoho, a ne Nihoiana – DBR rozkrylo zlochyn* [Verbytskyi was the first to be killed during the Revolution of Dignity, not Nigoyan – the DBR solved the crime] <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3389282-persim-pid-cas-revolucii-gidnosti-vbili-verbickogo-a-ne-nigoana-dbr.html> (2023, March, 18). [in Ukrainian].
30. Ministerstvo oborony Ukrainy [Ministry of Defense of Ukraine] (2014). *Pidpysano Uhodu shchodo stvorennia spilnoi lytovsko-polsko-ukrainskoi bryhady* [Agreement on the Establishment of a Joint Lithuanian-Polish-Ukrainian Brigade Signed] <https://www.mil.gov.ua/news/2014/09/19/pidpisano-ugodu-shhodo-stvorennya-spilnoi-litovsko-polsko-ukrainskoi-brigadi/> (2023, March, 10). [in Ukrainian].
31. Ministerstvo oborony Ukrainy [Ministry of Defense of Ukraine] (2020). *Pidpysano Uhodu shchodo stvorennia spilnoi lytovsko-polsko-ukrainskoi bryhady* [Political relations between Ukraine and Lithuania] <https://lithuania.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/120-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-litvoju> (2023, March, 18). [in Ukrainian].
32. Radio Svoboda [Radio Freedom] (2014). *Poranenykh ukrainskykh viiskovykh vidpravyly na likuvannia do Lytvy* [Wounded Ukrainian servicemen sent to Lithuania for treatment] <https://www.radiosvoboda.org/a/26581972.html> (2023, March, 14). [in Ukrainian].
33. Radio Svoboda [Radio Freedom] (2014). *Poroshenko i Grybauskaite pidpysaly «dorozhniu kartu»* [Poroshenko and Grybauskaite sign road map] <https://www.radiosvoboda.org/a/26708078.html/> (2023, March, 12). [in Ukrainian].
34. ArmyInform (2021). *Posol Lytvy v Ukraini: «My zavzhdy pidtrymuvatymemo vas u vashii, a tse oznachaie, shcho y u nashii borotbi proty rosiiskoi ahresii»* [Lithuanian Ambassador to Ukraine: We will always support you in yours, which means in our fight against Russian aggression] <https://armyinform.com.ua/2021/12/13/posol-lytvy-v-ukrayini-my-zavzhdy-pidtrymuvatymemo-vas-u-vashij-a-cze-oznachaye-shho-j-u-nashij-borotbi-proty-rosijskoyi-agresiyi/> (2023, March, 17). [in Ukrainian].
35. Radio Svoboda [Radio Freedom] (2013). *Prezydent Lytvy ne komentuie rozghrom Yevromaidanu* [The President of Lithuania does not comment on the defeat of Euromaidan] <https://www.radiosvoboda.org/a/25185282.html> (2023, March, 18). [in Ukrainian].
36. Slovo i Dilo [Word and Deed] (2021). *Premier Lytvy nazvala kliuchovi reformy dlia Ukrainy* [The Prime Minister of Lithuania named key reforms for Ukraine] <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/08/novyna/polityka/premyer-lytvy-nazvala-klyuchovi-reformy-ukrayiny> (2023, March, 11). [in Ukrainian].
37. Posolstvo Ukrainy u Lytovskii Respublitsi [Embassy of Ukraine in the Republic of Lithuania] (2021). *Sylna Ukraina zrobyt sylnishym Yevropeiskyi Soiuz – Volodymyr Zelenskyi na Chetvertii Konferentsii z pytan reform* [Strong Ukraine will make the European Union stronger – Volodymyr Zelensky at the Fourth Conference on Reforms] <https://lithuania.mfa.gov.ua/news/silna-ukrayina-zrobit-silnishim-yevropejskij-soyuz-volodimir-zelenskij-na-chetvertij-konferenciyi-z-pitan-reform> (2023, March, 08). [in Ukrainian].
38. Posolstvo Ukrainy u Lytovskii Respublitsi [Embassy of Ukraine in the Republic of Lithuania] (2021). *Torhovelno-ekonomichne spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Lytovskoiu Respublikoiu* [Trade and Economic Cooperation between Ukraine and the Republic of Lithuania] <https://lithuania.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/3542-stan-torgovelyno-jekonomichnih-vidnosin/3546-trade-and-investment> (2023, March, 13). [in Ukrainian].
39. Defense (2017). *Trystoronnia bryhada lytpolukrbryh nabula boiovykh spromozhnostei vidpovidno do standartiv NATO* [The tripartite brigade of the Litpolukrbrig has acquired combat capabilities in accordance with NATO standards] <https://old.defence-ua.com/index.php/home-page/2287-trystoronnya-bryhada-lytpolukrbryh-nabula-boyovykh-spromozhnostey-vidpovidno-do-standartiv-nato> (2023, March, 14). [in Ukrainian].
40. Uriadovyi portal [Government portal] (2018). *U Vilniusi vidbulosia XIII zasidannia Postiinoi ukrainsko-lytovskoi komisii z pytan yevropeiskoi intehratsii* [The 13th meeting of the Standing Ukrainian-Lithuanian Commission on European Integration took place in Vilnius] <https://www.kmu.gov.ua/news/u-vilnyusi-vidbulosya-xiii-zasidannya-postijnoyi-ukrayinsko-litovskoyi-komisiyi-z-pitan-yevropejskoyi-integraciyi> (2023, March, 19). [in Ukrainian].
41. Uriadovyi portal [Government portal] (2018). *Ukraina i Lytva spivpratsiuvatymut u rozvytku pozashkilnoi osvity na Donbasi* [Ukraine and Lithuania will cooperate in the development of extracurricular education in Donbass] <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-i-litva-spivpracyuvatimut-u-rozvitku-pozashkilnoyi-osviti-na-donbasi [in Ukrainian].
42. Fond Demokratychni initsiatyvy im. Ilka Kucheriva [Fund Democratic Initiatives named after Ilka Kucheriva] (2013). *Ukraina u fokusi 25 lystopada-1 hrudnia 2013 roku* [Ukraine in Focus November 25-December 1, 2013]. [in Ukrainian].

43. Zaporizka Oblasna Rada [Zaporizhzhia Regional Council] (2019). *Fakhivtsiam medychnoi haluzi prezentuvaly pryklad medychnoi reformy Lytvy* [Medical professionals were presented an example of Lithuanian medical reform] <https://www.zor.gov.ua/content/fahivcyam-medychnoyi-galuzi-prezentuvaly-pryklad-medychnoyi-reformy-lytvy> (2023, March, 23). [in Ukrainian].
44. Dnipropetrovska oblasna derzhavna administratsiia [Dnipropetrovsk Regional State Administration] (2017). *Shche dvoie ATOvtsiv vidpravylysia na reabilitatsiiu do Lytvy, – Valentyn Reznichenko* [Two more ATO members went to Lithuania for rehabilitation – Valentyn Reznichenko] <https://adm.dp.gov.ua/news/shche-dvoe-atovtsiv-vidpravilisya-na-reabilitatsiyu-do-litvi-valentin-reznichenko-2a01a81425836ebec22580f8003a1747> (2023, March, 08). [in Ukrainian].
45. BBC (2013). *Yak Tse Bulo. Pershyi den samitu Skhidnoho partnerstva u Vilniusi* [How it was. The first day of the Eastern Partnership summit in Vilnius] <https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/11/131128_vilnius_28_nov> (2023, March, 14). [in Ukrainian].
46. Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija [Ministry of Economy and Innovation of the Republic of Lithuania] (2021). *Armonaitė pasiūlė ekspertinę Lietuvos paramą Ukrainai, siekiant įsilieti į bendrą ES duomenų erdvę* [Armonaitė offered Lithuania's expert support to Ukraine, with the aim of joining the common EU data space] https://eimin.lrv.lt/lt/naujienos/a-armonaite-pasiule-ekspertine-lietuvos-parama-ukrainai-siekiant-isilieti-i-bendraja-es-duomenu-erdve> (2023, March, 10). [in Lithuanian].
47. Blue/Yellow (2022). *Homepage* <https://www.blue-yellow.lt/en/#section1> (2023, March, 11). [in Lithuanian].
48. Lrytas.lt (2013). *D.Grybauskaitė: "Ukrainos vadovybė atsakinga dėl nepateisinamo jėgos panaudojimo* [D. Grybauskaitė: "The leadership of Ukraine is responsible for the unjustified use of force] <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2013/12/11/news/d-grybauskaite-ukrainos-vadovybe-atsakinga-del-nepateisinamo-jegos-panaudojimo--4778138> (2023, March, 23). [in Lithuanian].
49. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija [Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania] (2020). *Lietuva ir Ukraina aptarė Ukrainos eurointegracijos reformas* [Lithuania and Ukraine discussed Ukraine's European integration reforms] <https://urm.lt/default/lt/naujienos/lietuva-ir-ukraina-aptare-ukrainos-eurointegracijos-reformas> (2023, March, 26). [in Lithuanian].
50. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija [Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania] (2021). Lietuva suteikė humanitarinę pagalbą Ukrainai [Lithuania provided humanitarian aid to Ukraine] <https://urm.lt/default/lt/naujienos/lietuva-suteike-humanitarine-pagalba-ukrainai> (2023, March, 30). [in Lithuanian].
51. Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija [Lithuanian National Radio and Television] (2014). *Nukentėję Kijeve bus atvežti gydyti į Lietuvą* [Victims in Kyiv will be brought to Lithuania for treatment] https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/34732/nukenteje-kijeve-bus-atvezti-gydyti-i-lietuva> (2023, March, 18). [in Lithuanian].
52. *Pancerovas*, D. (2014) Karo skeveldrų paliktas žaizdas Ukrainoje gydo ir lietuviai [Lithuanians are also healing the wounds left by war fragments in Ukraine]. *Lrytas.lt* <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2014/03/02/news/karo-skeveldru-paliktas-zaizdas-ukrainoje-gydo-ir-lietuviai-4690416> (2023, March, 04). [in Lithuanian].
53. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija [Chancellery of the Seimas of the Republic of Lithuania] (2021). *Seimas ragina Rusiją nutraukti agresiją ir provokacijas prieš Ukrainą* [The Seimas calls on Russia to stop aggression and provocations against Ukraine]. https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=1&p_t=276009> (2023, March, 16). [in Lithuanian].
54. Vilnius (2021). *Ukraine Reform Conference* <https://www.urc2021.lt/> (2023, March, 28).
55. Prezidentės spaudos tarnyba [President's press service] (2017). *Ukrainos kariai dėkoja Lietuvai* [Ukrainian soldiers thank Lithuania] <https://slaptai.lt/%C5%BEym%C4%97/euromaidanas/> (2023, March, 01). [in Lithuanian].
56. Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija [Lithuanian National Radio and Television] (2014). *Vilniuje surengta solidarumo su Ukraina akcija* [An action of solidarity with Ukraine was organized in Vilnius] <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/34665/vilniuje-surengta-solidarumo-su-ukraina-akcija> (2023, March, 14). [in Lithuanian].
57. Kolomiets, A. (2018). *Dodomu povertaiutsia bez mylyts: yak u Lytvi likuiut ukrainskykh biitsiv* [They return home without crutches: how Ukrainian soldiers are treated in Lithuania] <https://uain.press/articles/dodomu-povertayutsya-bez-mylyts-yak-u-lytvi-likuyut-ukrayinskyh-bijtsiv-726062> (2023, March, 15). [in Ukrainian].
58. Kubilius, A. (2018). «Plan Marshalla» na finishnii priamii: shcho potribno zrobyty Ukraini [Marshall Plan on the finish line: what Ukraine needs to do]. *Ukrainska Pravda* [Ukrainian Truth]. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/03/21/7079065/> (2023, March, 18). [in Ukrainian].
59. Kirov, V., Bondarenko, D. (2022). Lytva i Ukraina. Do Dnia pamiati zakhysnykiv svobody [Lithuania and Ukraine. To the Day of Remembrance of the Defenders of Freedom]. *Istorychna Pravda* [Historical truth] https://www.istpravda.com.ua/columns/569904f304051/> (2023, March, 17). [in Ukrainian].
60. Velesova, V. (2018). Kryza v Kerchenskii prototsi: chomu striliaiut bilia berehiv Krymu [The crisis in the Kerch Strait: why shoot near the coast of Crimea]. *Radio Svoboda* [Radio Liberty] <https://ua.krymr.com/a/kryza-kerchensky-protoka/29622341.html> (2023, March, 10). [in Ukrainian].

61. Zavhorodnia, I. (2013). Hrybauskaite: Yanukovych obrav shliakh v nikud [Grybauskaite: Yanukovych has chosen a path to nowhere]. *Deutsche Welle* [German wave] <https://p.dw.com/p/1AQTM> (2023, March, 05). [in Ukrainian].
62. Zarembo, K., Solodkyi, S., Levoniuk, T. (2018). Khto pershyi: Yaki krainy navazhatsia porushyty yednist Yevropeiskoho Soiuzu shchodo sanktsii proty Rosii? [Who is the first: Which countries will dare to violate the unity of the European Union on sanctions against Russia?] *Tsentr Nova Yevropa* [Center New Europe] <http://neweurope.org.ua/analytics/hto-pershyj-yaki-krayiny-navazhatsya-porushyty-yednist-yevropejskogo-soyuzu-shhodo-sanktsij-proty-rosiyi/> (2023, March, 09). [in Ukrainian].
63. Mohylnytska, K. (2020). Ukraino-lytovske partnerstvo v sferi bezpeky ta oborony [Ukrainian-Lithuanian Partnership in Security and Defense]. *Politychne zhyttia* [Political life], *1*, 122-129. [in Ukrainian].
64. Zakirov, M. (2021). Vizyt Prezydenta Lytovskoi Respubliky H. Nausedy v Ukrainu [Visit of the President of the Republic of Lithuania G. Nauseda to Ukraine]. Ukraina: podii, fakty, komentari [Ukraine: Podia, facts, commentary], *5*, 21-26. [in Ukrainian].
65. Omelianiuk, M. (2021). Lytva peredala Ukraini 54 tysiachi doz vaktsyny AstraZeneca – MOZ [Lithuania handed over 54,000 doses of AstraZeneca – Ministry of Health to Ukraine]. *Suspilne* [Social] <https://suspilne.media/153474-litva-peredala-ukraini-54-tisaci-doz-vakcini-astrazeneca-moz/> (2023, March, 18). [in Ukrainian].
66. Yaroshchuk, O. (2017*). «My perestaly khotity dopomahaty». Yak lytovets ta ukrainka povertaiut veteraniv do zhyttia* [We stopped wanting to help". How a Lithuanian and a Ukrainian bring veterans back to life]. *Ukrainska Pravda* [Ukrainian Truth] <https://life.pravda.com.ua/authors/58ac00279b9e3/> (2023, March, 18). [in Ukrainian].
67. Betlii, O. (2016). Audyt zovnishnoi polityky: Ukraina-Lytva [Foreign Policy Audit: Ukraine-Lithuania]. *Dyskusiina zapyska. Instytut svitovoi polityky* [Discussion note. Institute of World Politics]. Kyiv.
68. Hubar, O. (2021). Lytva pidtrymala Ukrainu v superechtsi z Apple cherez Krym [Lithuania Supported Ukraine in Dispute with Apple over Crimea]. *Deutsche Welle* [German wave] <https://p.dw.com/p/3Tu2F [in Ukrainian].
69. Pahulych, R. (2021). *Lyshe slova pidtrymky? Yak inshi krainy dopomahaiut ukrainskii armii.* [Only words of support? How other countries help the Ukrainian army]. *Radio Svoboda* [Radio Liberty] <https://www.radiosvoboda.org/a/zakordonna-dopomoga-dlia-zsu/31266364.html> (2023, March, 02). [in Ukrainian].
70. Drachuk, S. (2020). Rezoliutsiia OON shchodo militaryzatsii Krymu: yii v Rosii niby y ne pomityly [UN Resolution on the Militarization of Crimea: It Was Not Seen in Russia]. *Radio Svoboda* [Radio Liberty] <https://www.radiosvoboda.org/a/oon-krym-rezoliucija/30990795.html> (2023, March, 08). [in Ukrainian].
71. Ruban, T. (2019). 268 ukrainskykh viiskovykh proishly likuvannia y reabilitatsiiu u medychnykh zakladakh Lytvy [268 Ukrainian servicemen underwent treatment and rehabilitation in Lithuanian medical institutions]. *Ministerstvo oborony Ukrainy* [Ministry of Defence Ukraine] <https://www.mil.gov.ua/news/2019/10/09/268-ukrainskih-vijskovih-projshli-likuvannya-j-reabilitacziyu-u-medichnih-zakladah-litvi/> (2023, March, 31). [in Ukrainian].
72. Noha, K. (2013). *Rozghin Yevromaidanu: reaktsiia svitu* [Dispersal of Euromaidan: the reaction of the world]. ZAXID.NET, November 30. https://zaxid.net/rozgin_yevromaydanu_reaktsiya_svitu_n1298307> (2023, March, 18). [in Ukrainian].
73. Kinzerska, Y. (2018). Buty pershymy ne prosto: Lytva zaprovadzhuie sanktsii proty RF cherez ahresiiu v Kerchenskii prototsi [Being the first is not easy: Lithuania imposes sanctions against Russia due to aggression in the Kerch Strait]. *Holos Ukrainy* [Voice of Ukraine] <http://www.golos.com.ua/article/311124> (2023, March, 05). [in Ukrainian].
74. Muzychenko, Y. (2019). Khudozhnytsia Violetta Tsybochkina: «Ukraina dlia lytovtsiv – sviashchenna...» [Artist Violetta Tsybochkina: "Ukraine is sacred for Lithuanians ..."] *Ukraina Moloda* [Ukraine Moloda] <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3481/164/135165/> (2023, March, 04). [in Ukrainian].
75. Jakniūnaitė, D. (2020) *"Lithuania Report". WGA, 1-9* <https://www.wga-project.eu/docs/2020/country/WGA2020_Lithuania_Report.pdf> (2023, March, 12).
76. Girnius, K. K. (2015). *Ukrainos pasirinkimas* [Ukraine's choice]. *Bernardinai.lt* <https://www.bernardinai.lt/2015-01-12-ukrainos-pasirinkimas/> (2023, March, 09). [in Lithuanian].
77. Kojala, L. (2018). The role of Lithuania in Eastern partnership policy. *Lithuanian Foreign Policy Review, 34*, 23-28.
78. Vilson, M. (2020). The Foreign Policy of the Baltic States and the Ukrainian Crisis: A Case of Europeanization? *New Perspectives, 23 (2),* 49-76.
79. Janeliūn, T. (2019). Prezidento įtaka Lietuvos užsienio politikos formavimui: galios centro pokytis D. Grybauskaitės prezidentavimo laikotarpiu [The influence of the president on the formation of Lithuania's foreign policy: the change in the center of power during the presidency of D. Grybauskaitė]. *Politologija* [Political Science], *2(94)*, 8-55. [in Lithuanian].

HISTORY OF PHILOSOPHY

DOI: 10.46340/ephd.2023.9.1.3

Olena Tytar, ScD in Philosophy
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1951-7830
V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Natalya Fradkina, PhD in Philosophy
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2879-3183
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine
Viktoriia Alimova
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1951-7830
V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

THE FRANKFURT SCHOOL AS A CONSTRUCTIVE CRITICISM OF THE ENLIGHTENMENT (TO THE 100TH ANNIVERSARY OF THE FRANKFURT SCHOOL)

Олена Титар, д. філос. н.
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна
Наталя Фрадкіна, к. філос. н.
Національний технічний університет «Харківський політехнічний університет», Україна
Вікторія Алімова
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

ФРАНКФУРТСЬКА ШКОЛА ЯК КОНСТРУКТИВНА КРИТИКА ПРОСВІТНИЦТВА (ДО 100-РІЧЧЯ ФРАНКФУРТСЬКОЇ ШКОЛИ)

The activity of the Frankfurt School was a unique phenomenon in the development of philosophical-anthropological and socio-philosophical thought in the 20th-21st centuries. Criticism of mass society, enslaving mechanisms of production and consumption, exposure of all forms of violence against people become the leading slogans of this school. The Enlightenment and its narratives are criticized by philosophers of the school from the point of view of the changeability of historical consciousness itself and social priorities. The main purpose of the study is to consider the activities of the Frankfurt School in a historical and philosophical perspective, a number of features and characteristic traits of its expert criticism of the Enlightenment, as well as to identify the constructive elements of this criticism, which are important and relevant for today. The philosophical work of M. Horkheimer, T. Adorno, E. Fromm, Y. Habermas, school as a certain worldview integrity is considered. Y. Habermas, a modern representative of the Frankfurt School, talks about the teleological orientation of the socio-cultural process and history on human education. This is reflected in the principle of "formation" of humanity (Bildung), where the progress of civilization is connected with the moral development of the individual, and therefore with the improvement of education. For Habermas, this is possible primarily through a continuous collective "learning process" (Lernprozess) through overcoming social challenges and cultivating the best moral qualities. In this way, the process of enlightenment is returned by the consistent rationalization of the world in a subjective-instrumental sense: from the procedure of formal automatism of the mind, carried out by it exclusively in the field of its action, to self-

awareness and critical thinking. In conclusion, we prove the thesis that it is not the Enlightenment in itself that leads to negative consequences (one-sided development of society, totalitarianism, the decline of human interests), but the extent to which the Enlightenment society (a society where the main principles and signs of the Enlightenment are embodied) enables a person to realize his best qualities. This is the basis of the constructive criticism of the Enlightenment carried out by the Frankfurt School, which insists on the realization of the psychological and cultural qualities of the person himself in society, as well as his personal responsibility for such realization.
Keywords: Frankfurt School, social philosophy, philosophical anthropology, Enlightenment, expert knowledge, critical thinking, modern rationality.

Постановка проблеми. З початку 1920-х років довкола Франкфуртського інституту почала складатися Франкфуртська школа, філософія якої будувалась виходячи з мотиву про необхідність піддавати критиці усілякі теорії суспільства в міру історичних змін останнього.

Школа складається на основі Інституту соціальних досліджень при Університеті Франкфурту-на-Майні, який очолив Макс Хоркхаймер в 1930 році. Але подібним типом досліджень Інститут займається з 1923 року, тож ми можемо говорити про історичну філософську та соціально-філософську спадщину школи.

Ступінь розробки проблеми. Більшість досліджень з філософії стосується творчості окремих представників цієї школи (В. Беньямін, Г.Маркузе, М. Хоркхаймер, Т. Адорно, Е. Фромм, Ю. Габермас), школа як певна цілісність мало досліджена, крім того не розглядається точка зору на діяльність школи як втілення експертного філософського знання.

Мета – розглянути діяльність франкфуртської школи в історично-філософській перспективі, складання експертної філософської школи, її експертна критика Просвітництва на його наслідків, виявлення конструктивних елементів цієї критики, важливих та актуальних для сучасності.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження.

Результатом критики суспільства стала епохальна праця представників цієї школи М. Хоркхаймера та Т. Адорно «Діалектика просвітництва» (1947)[1]. Розпочата в роки другої світової війни, праця була завершена авторами в 1969 році, тому що проблематика дослідження, незважаючи на минулі десятиріччя, не втратила своєї актуальності. Філософська критика, аналіз фашизму, роздуми з приводу історії буржуазної Європейської цивілізації та результати багаторічних досліджень знаходяться поряд з теорією сучасної масової культури Заходу.

В «Діалектиці просвітництва» з незвичною гостротою автори висвітлюють зворотний бік технічного та соціального прогресу: підкоряючи собі природу, людина не стає вільнішою, навпаки, вона всі більше потрапляє в залежність від ідеалів, які нав'язувала їй її ж особиста програма.

Центральною ідеєю, котра пронизує усю працю, стає парадоксальна теза: «уже міф є Просвітництво, і Просвітництво перетворюється, зворотною ходою, у міфологію».

Виникнення тоталітарних режимів, на кшалт фашистського, на думку авторів, було закономірним, або взагалі – підсумком розвитку буржуазної європейської цивілізації. Її історія, на їх думку, починається разом з мандрами Одіссея. «Дійсно, лінії розуму, ліберальності, буржуазності пролягають незрівнянно далі, ніж ті, що передбачає історичне уявлення... Світова історія...ще в самій віддаленій далі вимушена визнати присутність просвітницького мислення»[2].

Корабель Одіссея плив не з Трої в Ітаку, а з міфу в історію. Одіссей, підкорював собі природу, перемагаючи богів хитрістю, як і належить людині Просвітництва. Образ хитрого, безстрашного, цинічного практика знаменує для М. Хоркхаймера та Т. Адорно перемогу просвітництва над міфом та переходом з міфології в історію.

На думку авторів у своєму розвитку Просвітництво висуває нові ідеали, головним стає механізм, який працює без збоїв. Про це свідчить другий екскурс «Діалектики» в історію культури. Цей екскурс пов'язаний з творчістю маркіза де Сада, його твори і є уособленням цього ідеалу.

«Для Сада Просвітництво представляє собою не стільки духовний, скільки соціальний феномен... Його творчість розвінчує міфологічний характер тих принципів, на яких, згідно з релігією, засновано цивілізацію: декалога, батьківського авторитету, власності ...Для нього раціоналізувати

[1] Horkheimer, M, Adorno, Th. (2003). *Dialektik der Aufklärung Philosophische Fragmente.* Frankfurt am Main: Fischer, 310.
[2] Ibid, 63.

нехристиянські вчинки стає справою більш легкою, ніж споконвічне завдання виправдання християнських принципів...»[1]. Сад виправдовує його розбещених однодумців, які точно виконують свою роботу, функціонують як чітко налагоджений механізм: «Формалізація розуму є просто інтелектуальним виразом машинізованого способу виробництва»[2].

Це – початок останнього етапу просвітництва, коли ідеал – машина реалізовано на практиці, при цьому не в тому сенсі, що люди будують досконалі механізми, а в тому, що взагалі самі перетворюються на ці механізми.

Важливим є не зміст дій героїв Сада, а форма, те, як взагалі вони діють. Саме вони стають першими в європейській історії людьми, які перетворилися на деталі механізму. Звідси вже не складно перейти до виникнення держави, яка функціонує як такий механізм, при цьому його спрямоване, у повній відповідності з пафосом просвітництва, на захоплення, підкорення та знищення того, що не можна знищити. Виправданими є дії, навіть масовий терор, лише б вони йшли на користь механізму як цілому. Доречно відмітити, що мова йде не про реальну користь, а про впевненість у її існуванні.

Формуванню такої впевненості служить пропаганда в усіх її видах –найважливіше з досягнень просвітництва. Це підкреслюють автори в розділі «Культуріндустрія. Просвітництво як обман мас», присвяченому аналізу сучасної культури. Пропаганда на всіх рівнях від промов президента до реклами кока-коли, за формою аналогічна й у тоталітарних, і в демократичних країнах. Пов'язано це, на думку авторів, саме з напрямком європейського просвітництва. Тенденція до уніфікації людей є проявом впливу масової культури, від кіно до естради. Масова культура – феномен, існування якого пов'язано з комерцією (накопичення в будь-якому вигляді – це головна риса просвітництва), взагалі, те що вона існує саме в такій формі, пов'язано з напрямком історії цивілізації.

Як не парадоксально, в епоху розвиненого наукового прогресу, масова культура, на думку М. Хоркхаймера та Т.Адорно, саме знання теж перетворює на товар: «просвітництву духу одночасно не сприяла реальна емансипація людини, хвороба спіткала й саму освіту. Чим менш вдавалося соціальній дійсності скоротити розрив між нею та освіченою свідомістю, тим більш ставала вона підлеглою процесу перетворення на річ. Культура повністю стає товаром, який розповсюджують у вигляді інформації, не проникаючи в тих, хто засвоює її. Мислення стає астматичним й обмежується осягненням ізольованих фактів. Розумові контексти відкидаються як незручне та непотрібне навантаження. Момент розвитку думки, усе генетичне та інтенсивне в ній, поступово стає забутим й нівелюється до рівня безпосередньо присутнього, екстенсивного. Сьогоденний порядок життя не забезпечує Я ніякого простору послідовного духовного зростання. Редуційована до знання думка нейтралізується спрощено в якості кваліфікації на специфічних ринках праці, у рівній мірі як і для підвищення товарної цінності особистості. Так вмирає те самоусвідомлення духу, яке надає протидію параної. У кінцевому підсумку, в умовах пізнього капіталізму напівосвіченість стає об'єктивним духом»[3].

З моменту видання «Діалектики» минуло більш ніж півстоліття, але проблеми дослідження не втрачають своєї актуальності, а в сучасній культурі набувають нових сенсів. Одним з цікавих досліджень сучасних проблем культури є книга американського вченого і політолога Тома Ніколса «Смерть експертизи. Як інтернет вбиває наукові знання»[4]. І хоча вчений не є послідовником Франкфуртської школи, його ідеї в вигляді збігаються з ідеями М. Хоркхаймера і Т.Адороно не зважаючи на плин часу. Том Ніколс у своїй праці намагається дослідити негативні сучасні тенденцій в суспільстві, пов'язані з нівелюванням експертного знання, з'ясовує чому так відбувається і, що найголовніше, до чого це може призвести.

На думку Ніколса інтернет винен у загибелі експертного знання: «Інтернет – це багате сховище знань, але водночас – засіб поширення повальної дезінформації. Інтернет не тільки отупляє багатьох із нас, він робить нас більш жорстокими…»[5]. Причину вчений знаходить у потребі громадян до розваг, а не до інформації і це призводить до ситуації, коли хибна інформація витісняє знання.

[1] Horkheimer, M, Adorno, Th. (2003). *Dialektik der Aufklärung Philosophische Fragmente.* Frankfurt am Main: Fischer, 144.
[2] Ibid, 130.
[3] Ibid, 244.
[4] Nichols, T. (2017). *The Death of Expertise: The Campaign Against Established Knowledge and Why it Matters.* Oxford: Oxford University Press, 272.
[5] Ibid, 5.

У подальшому автор знаходить ще одну причину домінування думки над знанням у сучасному суспільстві: «Американці зараз впевнені в тому, що володіння рівними правами в політичній системі також означає, що думка кожної людини з будь-якого питання повинна вважатися рівнозначною будь-якому іншому»[1].

Досліджуючи еволюцію людського знання (Діалектику просвітництва) автор резюмує: «Ми пройшли повний цикл від давніх часів, коли народна мудрість заповнювала неминучі провали в людських знаннях, до періоду стрімкого розвитку, заснованого повністю на розподілі праці та експертних знаннях. І тепер ми живемо у постіндустріальному, інформаційно-орієнтованому світі, де всі громадяни вважають себе експертами у всьому»[2].

Також Ніколс зауважує та застерігає: «Поваги до знань не побільшало – навпаки, посилилося незрозуміле переконання, яке існує серед американців, що кожен з них так само розумний, як будь-який інший. А це – заперечення освіти, мета якої привчити людей, незалежно від того, наскільки вони розумні чи талановиті, вчитися все життя...»[3].

В підсумкку вчений приходить до жахливого висновку: «Загибель експертного знання – це відмова від традиційної системи знань. Це, по суті, відмова від науки та неупередженої раціональності, які лежать в основі сучасної цивілізації»[4].

На проблемах розвитку сучасної цивілізації, пов'язаних з постіндустріальним інформаційним суспільством, наголошував видатний вчений Стівен Хокінг. Саме цій проблематиці він присвятив свою останню статтю «This is the most dangerous time for our planet», яка вийшла у The Guardian 14 березня 2018[5].

У перекладі стаття має назву «Наш світ у страшній небезпеці». Автор зазначає «Занепокоєння … щодо економічних наслідків глобалізації та прискорення технологічних змін, абсолютно зрозуміле. Автоматизація заводів уже знищила робочі місця в традиційному виробництві, а розвиток штучного інтелекту, швидше за все, поширить це знищення робочих місць у середній клас, і залишиться лише найбільш доглядаюча, творча чи наглядова роль»[6].

Це, у свою чергу, прискорить і без того зростання економічної нерівності в усьому світі. Інтернет і платформи, які він уможливлює, дозволяють «дуже невеликим групам людей отримувати величезний прибуток, наймаючи дуже мало людей. Такий неминучий прогрес, який нині руйнує суспільство»[7], – упевнений учений.

Хоча Хокінг теж не є послідовником Франкфуртської школи, його слова лише підтверджують і розвивають думки висловлені більше 50 років тому.

Сьогодні людство живе дійсно в страшну епоху. Вже більше року в центрі Європи точиться кривава війна: вмирають діти, вбивають тисячі невинних людей, міста зруйновані вщент. Здається, що це сюрреалістичне кіно, за яким спокійно спостерігає цивілізований світ. Виникає тільки філософсько-антропологічне питання: Як це небачене насильство можливо в цивілізованому світі, які коріння такої страшної агресії.

З філософсько-психологічної точки зору на агресію та руйнівні основи цивілізації поглянув інший представник франкфурстької школи, Еріх Фромм. Насильство, незважаючи на спроби культури його зупинити, може стати вибором людини.

Цей висновок під психологічним кутом зору обґрунтовує у своїй праці «Анатомія людської деструктивності» Е.Фромм – інший відомий представник Франкфуртської школи. Фром переосмислює чисельні психологічні та біологічні концепти, які існують у сучасній парадигмі. Мова йде про різноманітні біхевіористські та соціобіологічні погляди, які утворили образ невикоріненно агресивної людини. У чисельній психологічній літературі з проблем насильства та агресії знайшлося, як демонструє Фромм, протистояння двох, на перший погляд діаметрально протилежних точок зору.

[1] Nichols, T. (2017). *The Death of Expertise: The Campaign Against Established Knowledge and Why it Matters.* Oxford: Oxford University Press, 4.
[2] Ibid.
[3] Ibid
[4] Ibid, 6.
[5] Hawking, S. (2016). *This is the most dangerous time for our planet* <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/dec/01/stephen-hawking-dangerous-time-planet-inequality> (2023, березень, 10).
[6] Ibid.
[7] Ibid.

Одну позицію він визначає як інстинктивістську, яка зводить все руйнівне у людині до передсвідомого, до культурного, природного початку: «агресивність за своєю суттю … представляє собою якийсь постійно присутній в організмі рухливий імпульс, зумовлений самою конституцією людської істоти, самою природою людини»[1].

Другу позицію Фромм визначає як біхевіористську, яка цілковито виводить деструктивність з соціального оточення: «Діаметрально протилежну інстинктивізму позицію займають представники теорії середовища. Вони стверджують, що людська поведінка формується виключно під впливом соціального оточення, таким чином визначається…соціальним та культурними факторами …

Уже філософи–просвітителі ... стверджували, що людина народжується доброю і розумною. І якщо в ній розвиваються погані нахили, то причиною тому – дурне виховання й дурні приклади... Вони вірили, що "гарне суспільство" забезпечить формування гарної людини або, принаймні, уможливить прояв його кращих природних якостей»[2].

Він пропонує з'єднати ці дві теорії в контексті біосоціального існування людини.

Е. Фромм пропонує реформований психоаналіз, як вчення про характер, та виділяє два психологічні типи характеру людини: «біофіл» та «некрофіл». «Біофіл» – це глибинна життєва орієнтація, яка пронизує всю людську істоту. Він цілісно сприймає дійсність, відчуваючи усю складність протікання життя, він зорієнтований на все, що протистоїть смерті.

«Некрофілія», за словами Е.Фромма, це «пристрасний потяг до усього померлого, хворого, … одночасно це пристрасне бажання перетворити усе живе на неживе, жага до руйнування заради руйнування, а також виключний інтерес до усього виключно механічного (небіологічного)»[3].

Некрофіл в зображенні Фромма – наслідок довгих культурних мутацій, що надали ракову пухлину, омертвіння життєвих тканин. Він – неочікуваний підсумок незавершеності, відкритості людини, одна із альтернатив людської еволюції.

«Некрофіл» є втіленням агресивності, Фромм приходить до висновку, що агресивність у суспільстві тим вище, чим вище ступінь розподілення праці.

На думку Фромма, агресивність та деструктивність виникають лише зі зростанням виробництва і розподілом праці, перетворенням прибутку на капітал, з виникненням держав з ієрархічною системою та елітарними групами. Ці риси підсилюються, і по мірі розвитку цивілізації: влада та насильство набувають у суспільстві все більшого значення. За його точними словами: «по мірі цивілізаційного розвитку людина змінюється, як змінюється її оточення. Вона удосконалюється інтелектуально, робить успіхи в галузі техніки та технології. Разом з цим прогрес призводить, на жаль, до розвитку шкідливих для життя рис характеру… Щоб забезпечити собі вільний час для утворення культурних цінностей: для занять наукою, філософією або мистецтвами, людина повинна була утримувати рабів, вести війни та завойовувати чужі території. Щоб досягти високих результатів у відомих галузях (особливо у інтелектуальній діяльності, науках і мистецтвах), вона повинна була утворити такі умови, які калічили її б саму, тому що перешкоджали її вдосконаленню у других галузях (в першу чергу у емоційній сфері). А головною причиною цього був недостатній рівень творчого потенціалу, який міг би забезпечити непротиріччя цивілізаційного процесу, співіснування науки, техніки, культури, з одного боку, і вільного розгортання творчих здібностей кожного індивіда – з другого»[4].

XX та XXI ст. наочно продемонстрували, до яких руйнівних наслідків може привести зневажливе ставлення до людської природи, чим може обернутися тоталітарна пиха – прагнення викроїти соціальність з безіменних клаптиків.

Фромм ставить перед собою питання: чи можливо вважати «некрофілію» рисою, притаманною другій половині XX ст., чи дійсно притаманна вона людям у високорозвинених капіталістичних та державно-капіталістичних суспільних системах? Його відповідь приголомшлива: «Цей новий людський тип цікавлять у кінцевому рахунку не небіжчики…, мертвий у нього має вигляд живіше ніж при житті. (Це загальна орієнтація на все штучне, … яка заперечує все природне..). Однак він здійснює і щось ще більш страшне. Він відвертає своє зацікавлення від життя. Від людей, від природи і від ідей – взагалі, від усього, що живе; він перетворює усе живе на предмети, речі, включаючи самого себе і свої людські якості: почуття і розум, здатність бачити, слухати і розуміти, відчувати і любити.

[1] Fromm, E. (1990). *Anatomie der menschlichen Destruktivität.* Hamburg: Reinbek bei Hamburg, Rowohlt, 45.
[2] Ibid, 68.
[3] Ibid, 435.
[4] Ibid, 437.

Людина в ім'я прогресу перетворює світ в отруєну і сморідну площину…Вона отруює повітря, воду, ґрунт, тваринний світ – і саму себе»[1].

У результаті свого дослідження Фромм дійшов висновку, що позбутися «некрофілії» в сучасному суспільстві можливо і необхідно. Це можливо завдяки радикальним змінам у нашому суспільному та політичному устрої – таким змінам, які повернуть людині її панівну роль у суспільстві. Ми повинні створити такі умови, за яких найвищою метою усіх суспільних прагнень стане всебічний розвиток людини – самої недосконалої істоти, яка потребує удосконалення. Справжня свобода і незалежність, а також викорінення будь-яких форм пригнічення зможуть привести в дію таку силу, як любов до життя, – а це і є єдина сила, яка спроможна перемогти потяг до смерті.

Найбільш відомий сучасний представник Франкфуртської школи – Юрген Габермас, один з найбільш видатних представників сучасної філософської думки.

Основою та запорукою уникнення насильства, на думку Габермаса, є наявність демократії та вільне функціонування публічної сфери.

Габермас доводить, що розвиток публічної сфери припадає на часи Просвітництва, остаточно сформувавшись тільки наприкінці XIX століття.

Стаття Юргена Габермаса та вживання ним поняття «публічної сфери» стало програмовим для філософії кінця XX століття – початку XXI століття: робота 1962 року доповнюється енциклопедичним визначенням 1974 року та низкою пізніших робіт, що дозволило Габермасу стати одним з основних теоретиків публічного дискурсу та його ролі в «vita aktiva" соціально-політичного життя: «Під "публічною сферою" ми маємо на увазі насамперед сферу нашого сусплільного життя, в якій може бути сформовано щось, що наближається до громадської думки. Доступ гарантований усім громадянам. Частина публічної сфери виникає у кожній розмові, в якій приватні особи збираються, щоб сформувати суспільне об'єднання»[2].

Для Юргена Габермаса публічна сфера є більш абстрактна категорія[3], яка може досягатись в тому числі і технічними засобами, в тому числі інтернетом, тим самим важлива необмеженість комунікації і включення в неї всіх громадян, а не безпосередній контакт і тілесна присутність, як колись на давньогрецькій агорі. Раціональність суперечки і вільний доступ до неї, звичайно, зберігаються, спільна спрямованість на подалання певної проблема також є необхідною. Становлення сучасних суспільств вимагали відкритості, захисту права власності та свободи висловлення думки, що стало основою формуваннння громадянскього суспільства та публічної сфери.

Філософію Габемаса ввжають «точкою пересічення кордону між соціальними науками і філософією»[4].

У 1964 році Габермаса призначають на кафедру філософії та соціології Хоркхаймера у Франкфуртському університеті. Протягом життя Габермас значно розвиває і доповнює погляди франкфуртської школи. Для своєї засадничої лекції 28 червня 1965 року «Знання та інтерес» він вибрав осмислення есе Хоркхаймера «Традиційна та критична теорія». Свої епістемологічні позиції Габермас розвинув в книзі з аналогічною назвою, опублікованою в 1968 році.

Найбільш знаменна книга «Структурні зміни в публічній сфері. Дослідження категорії громадянського суспільства» 1962 року щодо визначення иублічної сфери як основи демократії на 60-річчя видання була переосмислена та доповнена автором, в результаті цього в 2022 році у Юргена Габермаса вийшла «Нова структурна зміна публічної сфери та дорадчої політики».

Також найбільш суттєвими працями Габермаса у продовженні філософської критики Франкфуртською школи проєкту модерну стають праці «Модерн як незавершений проєкт. Філософсько-політичні нариси» (1990), «Включення іншого. Дослідження політичної теорії» (1996), «Постметафізичне мислення II. Есе та відповіді» (2012), «Також історія філософії. Том 1. Західне сузір'я віри та знання. Том 2. Розумна свобода. Сліди дискурсу про віру та знанні» (2019)[5].

[1] Fromm, E. (1990). *Anatomie der menschlichen Destruktivität.* Hamburg: Reinbek bei Hamburg, Rowohlt, 459-460

[2] Habermas, J. (1974). The public Sphere: An Encyclopedic Article. *New German Critique, 3,* 49-50.

[3] Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere.* Cambridge: MIT Press, 301.

[4] Behrends, J. C. (2023). Jürgen Habermas. Lauter blinde Flecken. *Zeit Online* <https://www.zeit.de/kultur/2023-02/juergen-habermas-ukraine-krieg-russland-verhandlungen?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F> (2023, березень, 12).

[5] Habermas, J. (2019). *This Too a History of Philosophy / Auch eine Geschichte der Philosophie. Two Volumes.* Berlin: Suhrkamp.

Габермас в «Також історії філософії" цілком справедливо зазначає: «Філософські проблеми відрізняються від просто "наукових" своєю "синтетичною силою"»[1].

Тому зрозуміти філософськи сучасне суспільство – це не тільки усвідомити проблеми, а найти вихід з них за допомогою нового мислення і нової освіти.

Телеологічна спрямованість історії для Габермаса, як і для одного з засновників Просвітницького проєкту, Гердера у принципі «формування» людства (Bildung), де прогрес цивілізації повязується з моральним розвитком особистості, а отже вдосконаленням освіти і виховання. Для Габермаса це можливо насамперед через постійний колективний «навчальний процес» (Lernprozess) через подолання суспільних викликів та виховання найкращих моральних якостей. Головним інструментом процесу навчання, на думку Габермаса, є мова як джерело людської раціональності і засіб вдосконалення будь-якого знання. В «Також історії філософії» Габермас доводить, що створення метафізичних систем затемнюють комунікацію, міфологізують її, затруднюють комунікативне смислоутвоерення та освіту.

За твердженням Габермаса, яке він проводить як в «Постметафізичному мисленні II» (2012), так і в «Також історії філософії» (2019), лише сучасне "постметафізичне» мислення дозволяє філософії і людству вцілому поичнати усвідомлювати сам процес навчання. Цим завершуються ідейні посилки Франкфурської школи щодо критики Просвітництва як можливого його продовження. «Також історія філософії»[2] (2019) є реалізацією задуму Гаебермаса у дуже великому масштабі.

«Загалом, ця робота містить історичний огляд, який пов'язує давню теорію комунікації Габермаса з його новішими аргументами на користь переваги іудео-християнства. Центральна теза розширена, але проста. Комунікативна раціональність, а також конституційна демократія виникли в результаті тритисячолітнього діалогу між двома полюсами західної думки: вірою та знанням. Через тривалу історію інтелектуальних дебатів і суспільних трансформацій моральний універсалізм, який лежить в основі християнства, – розвинувшись від його єврейського попередника – був включений у сучасне, постметафізичне мислення»[3].

Висновки

Приходимо до підвердження тези Франкфуртської школи: «Цивілізація є перемогою над природою, усе в природу просто перетворюючою»[4].

Висновуємо, що процес просвітництва повертається послідовною раціоналізацією світу в суб'єктивно-інструментальному сенсі. У ході її людський розум опускається до сліпої процедури формального автоматизму, здійснюваної ним виключно в полі дії самого себе. Логічна та технічна «апаратура приголомшення» зовнішньої природи, утворена людиною за допомогою науки та техніки, через володарство та розподіл праці пригнічує й природу самої людини.

Головним висновком з критики Просвтітництва Франкфуртською школою ми хотіли би зробити те узагальнення, що не Просвітництво само по собі призводить до негативних наслідків – однобічного розвитку соціуму, тоталітаризму, занепаду інтересів людини, а те наскільки Просвітницьке суспільство (суспільство, де втілені основні принципи, ознаки Просвітництва) надає можливості людині реалізувати її найкращі якості, зробити їй вибір як вільної особистості, від того, які психологічні та культурні якості самої людини реалізуються у суспільстві, наскільки вона відповідальна за таку реалізацію.

References:

1. Behrends, J. C. (2023). Jürgen Habermas. Lauter blinde Flecken [Lots of blind spots]. *Zeit Online* [Time Online] <https://www.zeit.de/kultur/2023-02/juergen-habermas-ukraine-krieg-russland-verhandlungen?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F> (2023, March, 12). [in German].
2. Bloch, B. (2019). The Unfinished Project of Enlightenment. *Boston review.* <https://www.bostonreview.net/articles/brandon-bloch-learning-history/> (2023, March, 17).
3. Fromm, E. (1990). *Anatomie der menschlichen Destruktivität* [Anatomy of Human Destructiveness]. Hamburg: Reinbek bei Hamburg, Rowohlt. [in German].

[1] Habermas, J. (2019). *This Too a History of Philosophy / Auch eine Geschichte der Philosophie. Two Volumes.* Berlin: Suhrkamp.

[2] Ibid.

[3] Bloch, B. (2019). The Unfinished Project of Enlightenment. *Boston review.* <https://www.bostonreview.net/articles/brandon-bloch-learning-history/> (2023, березень, 15).

[4] Horkheimer, M., Adorno, Th. (2003). *Dialektik der Aufklärung Philosophische Fragmente.* Frankfurt am Main: Fischer, 310.

4. Habermas, J. (1974). The public Sphere: An Encyclopedic Article. *New German Critique, 3*, 49-50.
5. Habermas, J. (1991). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press.
6. Habermas, J. (2019). *This Too a History of Philosophy / Auch eine Geschichte der Philosophie. Two Volumes.* Berlin: Suhrkamp.
7. Hawking, S. (2016). *This is the most dangerous time for our planet* <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/dec/01/stephen-hawking-dangerous-time-planet-inequality> (2023, March, 10).
8. Horkheimer, M., Adorno, Th. (2003). *Dialektik der Aufklärung Philosophische Fragmente* [Dialectics of Enlightenment Philosophical Fragments]. Frankfurt am Main: Fischer. [in German].
9. Nichols, T. (2017). *The Death of Expertise: The Campaign Against Established Knowledge and Why it Matters.* Oxford: Oxford University Press.

Zveme vás k účasti v časopise!

EVROPSKÝ FILOZOFICKÝ A HISTORICKÝ DISKURZ

Časopis vychází čtyřkrát ročně.

Články pro zveřejnění v prvním dílu časopisu jsou přijímány do dne 01. dubna a musí byt publikováné do dne 30. dubna.

Články pro zveřejnění v druhém dílu časopisu jsou přijímány do dne 01. června a musí byt publikováné do dne 30. června.

Články pro zveřejnění v třetím dílu časopisu jsou přijímány do dne 01. října a musí byt publikováné do dne 31. října.

Články pro zveřejnění ve čtvrtém dílu časopisu jsou přijímány do dne 01. prosince a musí byt publikováné do dne 31. prosince.

Doba konečného přinesení článků pro každé čislo časopisu je přibližná. Vzhledem k tomu že je až moc velký počet položek v portfoliu redakce, redakční rada může libovolně změnit tuto dobu.

Požadávky k rukopisům:

Objem - 10–30 stranek. Jazyk článků – česky, ukrajinský, angličtina, francouzština, němčina.

U článků podávaných v libovolném jazyce, nezbytně v angličtině musí být uvedeno :

Anotace objemem 1800-1900 znaků, název článku a úplná informace o autorovi: jméno a příjmení, titul, akademický titul, prácovní funkce, postavení, zaměstnání.

Poznámky pod čarou – na každé stránce.

Odkazy na zdroje na konci článku – volitelný.

Bibliografické popisy zdrojů a odkazy by měly být poskytováné na základě norem APA (American Psychological Association).

Ilustrace k článkům (grafické a výkresy) musí byt uvedený ve formátu TIFF nebo JPEG (každá postava v samostatném souboru/dokumentu).

Všimněte si, prosíme, při zpracování ilustraci že v časopisu není použit barevný tisk.

Rukopisy které nesplňují tyto technické požadavky redakční kolégie neregistruje a nebude probírat s účelem tisku a zveřejnění.

Adresa pro korespondenci:
E-mail: publications@ephd.cz
Web: http://ephd.cz

Adresa:
BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 - Nusle

PŘÍKLADY ÚPRAVY BIBLIOGRAFICKÉHO POPISU ZDROJŮ A LITERATURY DLE POŽADAVKŮ APA-STYLE

Všeobecná pravidla:

Bibliografický popis zdrojů a literatury v odkazech na každé strance a v transliterovaném seznamu literatury (references) musí být zpracován na základě norem APA-Style, v souladu s požadavky APA (American Psychological Association). Níže jsou uvedeny příklady zpracování nejběžnějších bibliografických zdrojů. Více informace dostanete na strance http://www.apastyle.org.

Při úpravě bibliografických popisů zdrojů a literatury dejte si pozor na způsob psaní: rovně a kurzivou (*Italic*) a také na postupnost umístění prvků odkazu.

Paginální odkazy na zdroje a literaturu se uvádí v původním jazyce (v jazyce originálů), totiž nepřekládají se a netransliterují se. Citace jsou také uváděný v původním jazyce článku.

Seznam literatury (references) na konci článku se uvádí latinkou. Pokud se musí uvést odkaz na články v písmu cyrilici (včetně článků v ukrajinštině nebo v ruštině) otištěné dřivě v časopisech a sbírkách, doporučujeme tuto variantu struktury bibliografických odkazů v sekci References:

– Jméno a příjmení autora/-ů (transliterace);
– Transliterováný název článku a jeho překlad v angličtině, který má být umístěný v hranatých závorkách: [];
– Název zdroje (transliterace) a překlad jeho názvy v jazyce anglickém: [];
– Výchozí údaje s anglickým zápisem.

V seznamu literatury (references) místo vydání pro zdroje v jazyce anglickém a ukrajinském se uvádí v angličtině, a název nakladatelství se transliteruje.

Pro automatickou transliteraci názvů zdrojů v písmu cyrilici dá se použit další stránky:

– pro zdroje v ruštině: http://www.translit.ru,
– pro zdroje v ukrajinštině: http://www.slovnyk.ua/services/translit.php .

Odkaz na web-zdroje se má sestavit dalším způsobem: jméno autora web-stránky, název stránky, název web-stránky (píše se kurzivou (*Italic*)), adresu web-stránky oddělenou znaky < >: <URL> a pokud je možné datum poslední návštěvy/ náhledu web-stránky v zaoblených závorkách: () . Název měsíce nahlédnutí do web-stránky se uvádí v jazyce článku.

Pro vaše pohodlí jsou následující příklady uvádění zdrojů a literatury rozdělený podle typu zdroje, a každý se uvádí ve dvou variantech po sobě: první je příklad odkazu na každé stránce, druhý je příklad odkazu na stejný zdroj, jenže jak se má uvádět v seznamu literatury (references).

Monografie:

Classen, A. (2007). *Old Age in the Middle Ages and the Renaissance: Interdisciplinary Approaches to a Neglected Topic.* Berlin: Walter de Gruyter, 575.

Classen, A. (2007). *Old Age in the Middle Ages and the Renaissance: Interdisciplinary Approaches to a Neglected Topic.* Berlin: Walter de Gruyter. [in English].

Скальковський, А. (1994). *Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького.* Дніпропетровськ: Січ, 678.

Skalkovskyi, A. (1994). *Istoriia Novoi Sichi, abo ostann'oho Kosha Zaporozkoho* [History of the New Host or the last government Zaporizhia]. Dnipropetrovsk: Sich. [In Ukrainian]

Moynihan, D.P., Glazer, N. (1975). *Ethnicity: Theory and Experience.* Cambridge: Harvard University Press, 5.

Moynihan, D.P., Glazer, N. (1975). *Ethnicity: Theory and Experience.* Cambridge: Harvard University Press. [in English]

Мазуренко, В. Іщук, О. (2008). *Василь Кук Головний командир УПА.* Рівне: Видавець Олег Зень, 14-21.

Mazurenko, V. Ishchuk, O. (2008). *Vasyl Kuk Holovnyi komandyr UPA.* [Vasyl Kuk is the Chief commander of the UPA]. Rivne: Vydavets Oleh Zen. [in Ukrainian].

Článek v časopise:

Bauerlein, M. (2004-2005). Booker T. Washington and W. E. B. Du Bois: The origins of a bitter intellectual battle. *The Journal of Blacks in Higher Education,* 46, 106-114.
Bauerlein, M. (2004-2005). Booker T. Washington and W. E. B. Du Bois: The origins of a bitter intellectual battle. *The Journal of Blacks in Higher Education, no. 46,* 106-114. [in English].

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmateriálního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75. doi:http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55
Musilová, K. (2017). Mozhnosti aplikace konceptu postmaterialnigo shtepeni na substatnih urovnih. [The Possibilities and Limits of Applying the Concept of Postmaterial Cleavage on Sub-State Levels]. *Central European Political Studies Review, no. 19*(1), 55-75. doi: http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55 [in Czech].

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs,* March/April, 49-67.
Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs,* March/April, 49-67. [in English].

Botan, M., Corbu, N., Sandu, D. (2016). The complicated relation between news frames and political trust: a case study of Romania. *Středoevropské politické studie, 18*(2-3), 122-140. doi:http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2016.23.122
Botan, M., Corbu, N., Sandu, D. (2016). The complicated relation between news frames and political trust: a case study of Romania. *Stredoevropske politichke studie.* [The Middle East European Political Studies], *no. 18*(2-3), 122-140. doi:http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2016.23.122 [in English].

Teze a myšklenky konference:

Башлик, Д.О. (2015). Історичні передумови для сучасного економічного суперництва Японії та Китаю. *Політологія, філософія, соціологія: контури міждисциплінарного перетину: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15-16 жовтня 2015 р.),* 89-91.
Bashlik, D.O. (2015). Istorichni peredumovi dlya suchasnogo ekonomichnogo supernictva Yaponiy ta Kitayu. [Historical prerequisites for the current economic rivalry of Japan and China]. *Politologiya, filosofiya, sociologiya: konturi mizhdisciplinarnogo peretinu: materiali III Mizhnarodnoї naukovo-praktichnoї konferencii (m. Odesa, 15-16 zhovtnya 2015 r.).* [Political science, philosophy, sociology: contours of the interdisciplinary section: materials of the 3rd International Scientific and Practical Conference (Odesa, October 15-16, 2015)], 89-91. [in Ukrainian].

Давиденко, М.Л., Сірик, О.М. (2013) Сучасні проблемні питання тлумачення статті 152 Кримінального кодексу України. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)*, 2, 284-285.
Davidenko, M.L., Sirik, O.M. (2013) Suchasni problemni pitannya tlumachennya statti 152 Kriminalnogo kodeksu Ukraini. [Current issues of interpretation of Article 152 of the Criminal Code of Ukraine]. Pravove zhittya suchasnoї Ukraini: materiali Mizhnarodnoi naukovoi konferencii profesorsko-vikladackogo ta aspirantskogo skladu (m. Odesa, 16-17 travnya 2013 r.) [The Legal Life of Modern Ukraine: Materials of the International Scientific Conference of the Teaching and Postgraduate Students (Odessa, May 16-17, 2013)], 2, 284-285. [in Ukrainian].

Odkazy na web-stránky:

Burghardt, W.E.B. Strivings in the Negro People. *World edition – The Atlantic.* <https://goo.gl/EntdDB> (2016, August, 20).
Burghardt, W.E.B. Strivings in the Negro People. *World edition – The Atlantic.* <https://goo.gl/EntdDB> [in English]. (2016, August, 20).

Тихонов, А. К. Политика Российской империи по отношению к католикам, мусульманам, иудеям в последней четверти XVIII – начале XX в. *disserCat - электронная библиотека диссертаций*.

<www.dissercat.com/content/politika-rossiiskoi-imperii-po-otnosheniyu-k-katolikam-musulmanam-iudeyam-v-poslednei-chetve> (2017, февраль, 01).
Tihonov, A.K. (2008). Politika Rossijskoj imperii po otnosheniju k katolikam, musul'manam, iudejam v poslednej chetverti XVIII – nachale XX v. [Politics of the Russian Empire in relationships for Catholics, Muslims, yudeyam in posledney fourth XVIII - early twentieth century]. *disserCat - ehlektronnaya biblioteka dissertacij*. [disserCat - electronic library of dissertations]. <www.dissercat.com/content/politika-rossiiskoi-imperii-po-otnosheniyu-k-katolikam-musulmanam-iudeyam-v-poslednei-chetve> (2017, February, 01). [in Russian].

Hadiz, V.R., Chryssogelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908 > (2017, September, 18).
Hadiz, V.R., Chryssogelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908 > [in English]. (2017, September, 18).

How Martin Luther King's 'I Have A Dream' Speech Changed The World. *The World Post.* <http://goo.gl/8qpRnr> (2016, December, 10).
How Martin Luther King's 'I Have A Dream' Speech Changed The World. *The World Post.* <http://goo.gl/8qpRnr> [in English]. (2016, December, 10).

Archivní zdroje a rukopisy:

Державний архів Хмельницької області, *ф.120, оп.1, спр.91,* 25 арк.
Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archives of Khmelnytsky Region], *f. 120, op. 1, spr. 91*. [in Ukrainian].

Інститут рукопису ЦНБ ім. В.І. Вернадського, *Ф. 9, Оп. 1, Спр. 1527−1578,* арк. 14.
Instytut rukopysu TsNB im. V.I. Vernadskoho [Institute of Manuscript V.I. Vernadsky Central Scientific Library], *F. 9, Op. 1, Spr. 1527−1578.* [In Church Slavonic]

Центральний державний історичний архів України в м. Києві, *ф. 442, оп. 445, спр.15,* арк. 46.
Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], *f. 533, op. 1-a, spr. 15* [in Ukrainian].

Become a Contributor for the Journal

EUROPEAN PHILOSOPHICAL AND HISTORICAL DISCOURSE

The Journal is issued 4 times per year.

Articles for publication in the first issue of the Journal are accepted until April, 1 and will be published until April, 30.

Articles for publication in the second issue of the Journal are accepted until June, 1 and will be published until June, 30.

Articles for publication in the third issue of the Journal are accepted until October, 1 and will be published until October, 31.

Articles for publication in the fourth issue of the Journal are accepted until December, 1 and will be published until December, 31.

Requirements to manuscripts

Page Limit is 10 – 30 pages (TNR, 14, interval – 1,5)

The language of articles is Czech, Ukrainian, English, Polish, French and German.

For an article in any language, which is submitted to the Journal the following is required:

– full first, middle and last name of an author, a title of an article, an abstract (1800-1900 characters) and keywords in English and in a language of an article;

– complete information about an author; academic title, academic degree, position, and place of employment in English and in a language of an article;

– footnotes are allowed, no endnotes. Footnotes should be given page by page in original language, that is not to be translated or transliterated;

– usual list of bibliography is not required in the end of an article;

– however, the list of cited and used in an article literature is additionally required in the end and should be given in Latinised form. All Cyrillic letters should be transliterated to Latin script.

Page by page footnotes (with numeration on every page) should be performed by means of so called “automatic references” in MS WORD.

Bibliography description of literature should be arranged in accordance with the agreements of the American Psychological Association (APA). The examples are given below.

Illustrations to articles (graphics and images) should be submitted in the TIFF or JPEG format (each image in a separate file). While preparing illustrations authors should take into account that colour printing is not available in the Journal.

The editorial board do not register and do not review for publication manuscripts that do not comply with the aforementioned requirements.

Address for service:
E-mail: publications@ephd.cz
Web: http://ephd.cz

Mailing Address:
BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 - Nusle

RULES AND EXAMPLES OF REFERENCING ACCORDING TO APA-STYLE REQUIREMENTS

General rules:

Bibliographic descriptions of sources and literature in footnotes and transliterated list of sources (references) should be arranged in accordance with the agreements of the American Psychological Association (APA). Below are examples of how to arrange the most common bibliographic sources. For more information see: http://www.apastyle.org

When arranging bibliographic descriptions of sources and literature it is necessary to consider regular and cursive (*Italic*) text fonts, as well as the sequence of elements in a reference.

Footnotes should be provided in the original language of a source to which you refer, that is, they are not translated or transliterated. Quotes within the article should be provided in the language of the article.

References at the end of the article should be Latinized. When making bibliographic references to Cyrillic (including Ukrainian and Russian) articles, published in journals and almanacs, we strongly recommend the following structure of references:

– Name of author/authors (transliterated);

– original title of the article transliterated by Latin symbols and its English translation in square brackets [ ];

– original title of the source transliterated by Latin symbols and its English translation in square brackets [ ];

– publisher's imprint information in English.

In References, when indicating a city of publication both in English and Cyrillic sources, the name of the city should be given in English, while the name of the publishing house should be transliterated.

For automatic transliteration of Cyrillic sources, you can use the following resources http://www.translit.ru – for sources in Russian; and http://www.slovnyk.ua/services/translit.php – for sources in Ukrainian.

When arranging references on website materials, a reference should include author's name, title of the page, name of the site (*typed in Italic font*), site address <URL>, marked by <> symbols, and, if possible, the date when this page was last browsed (in round brackets). The month is provided in the language of the article.

For your convenience, below you can see examples of arranging bibliographic descriptions of sources and literature organized by source type; each one is given in two formats sequentially: the first one is the footnote example; the second is the example of arranging the same source in References.

Monograph:

Gordon, M.M. (1964). *Assimilation in American life. The role of Rase, Religion and National Origins.* New York: Oxford University Press, 74.

Gordon, M.M. (1964). *Assimilation in American life. The role of Rase, Religion and National Origins.* New York: Oxford University Press. [in English]

Скальковський, А. (1994). *Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького.* Дніпропетровськ: Січ, 678.

Skalkovskyi, A. (1994). *Istoriia Novoi Sichi, abo ostann'oho Kosha Zaporozkoho* [History of the New Host or the last government Zaporizhia]. Dnipropetrovsk: Sich. [In Ukrainian]

Moynihan, D.P., Glazer, N. (1975). *Ethnicity: Theory and Experience.* Cambridge: Harvard University Press, 5.

Moynihan, D.P., Glazer, N. (1975). *Ethnicity: Theory and Experience.* Cambridge: Harvard University Press. [in English]

Мазуренко, В. Іщук, О. (2008). *Василь Кук Головний командир УПА.* Рівне: Видавець Олег Зень, 14-21.

Mazurenko, V. Ishchuk, O. (2008). *Vasyl Kuk Holovnyi komandyr UPA.* [Vasyl Kuk is the Chief commander of the UPA]. Rivne: Vydavets Oleh Zen. [in Ukrainian].

Journal article:

Bauerlein, M. (2004-2005). Booker T. Washington and W. E. B. Du Bois: The origins of a bitter intellectual battle. *The Journal of Blacks in Higher Education,* 46, 106-114.
Bauerlein, M. (2004-2005). Booker T. Washington and W. E. B. Du Bois: The origins of a bitter intellectual battle. *The Journal of Blacks in Higher Education, no. 46,* 106-114. [in English].

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmateriálního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75. doi:http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55
Musilová, K. (2017). Mozhnosti aplikace konceptu postmaterialnigo shtepeni na substatnih urovnih. [The Possibilities and Limits of Applying the Concept of Postmaterial Cleavage on Sub-State Levels]. *Central European Political Studies Review, no. 19*(1), 55-75. doi: http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55 [in Czech].

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs,* March/April, 49-67.
Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs,* March/April, 49-67. [in English].

Botan, M., Corbu, N., Sandu, D. (2016). The complicated relation between news frames and political trust: a case study of Romania. *Středoevropské politické studie, 18*(2-3), 122-140. doi: http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2016.23.122
Botan, M., Corbu, N., Sandu, D. (2016). The complicated relation between news frames and political trust: a case study of Romania. *Stredoevropske politichke studie.* [The Middle East European Political Studies], *no. 18*(2-3), 122-140. doi:http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2016.23.122 [in English].

Conference paper:

Башлик, Д.О. (2015). Історичні передумови для сучасного економічного суперництва Японії та Китаю. *Політологія, філософія, соціологія: контури міждисциплінарного перетину: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15-16 жовтня 2015 р.),* 89-91.
Bashlik, D.O. (2015). Istorichni peredumovi dlya suchasnogo ekonomichnogo supernictva Yaponiy ta Kitayu. [Historical prerequisites for the current economic rivalry of Japan and China]. *Politologiya, filosofiya, sociologiya: konturi mizhdisciplinarnogo peretinu: materiali III Mizhnarodnoї naukovo-praktichnoї konferencii (m. Odesa, 15-16 zhovtnya 2015 r.).* [Political science, philosophy, sociology: contours of the interdisciplinary section: materials of the 3rd International Scientific and Practical Conference (Odesa, October 15-16, 2015)], 89-91. [in Ukrainian].

Давиденко, М.Л., Сірик, О.М. (2013) Сучасні проблемні питання тлумачення статті 152 Кримінального кодексу України. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)*, 2, 284-285.
Davidenko, M.L., Sirik, O.M. (2013) Suchasni problemni pitannya tlumachennya statti 152 Kriminalnogo kodeksu Ukraini. [Current issues of interpretation of Article 152 of the Criminal Code of Ukraine]. Pravove zhittya suchasnoї Ukraini: materiali Mizhnarodnoi naukovoi konferencii profesorsko-vikladackogo ta aspirantskogo skladu (m. Odesa, 16-17 travnya 2013 r.) [The Legal Life of Modern Ukraine: Materials of the International Scientific Conference of the Teaching and Postgraduate Students (Odessa, May 16-17, 2013)], 2, 284-285. [in Ukrainian].

Web-link:

Burghardt, W.E.B. Strivings in the Negro People. *World edition – The Atlantic.* <https://goo.gl/EntdDB> (2016, August, 20).
Burghardt, W.E.B. Strivings in the Negro People. *World edition – The Atlantic.* <https://goo.gl/EntdDB> [in English]. (2016, August, 20).

Тихонов, А. К. Политика Российской империи по отношению к католикам, мусульманам, иудеям в последней четверти XVIII – начале XX в. *disserCat - электронная библиотека диссертаций*.

<www.dissercat.com/content/politika-rossiiskoi-imperii-po-otnosheniyu-k-katolikam-musulmanam-iudeyam-v-poslednei-chetve> (2017, февраль, 01).
Tihonov, A.K. (2008). Politika Rossijskoj imperii po otnosheniju k katolikam, musul'manam, iudejam v poslednej chetverti XVIII – nachale XX v. [Politics of the Russian Empire in relationships for Catholics, Muslims, yudeyam in posledney fourth XVIII - early twentieth century]. *disserCat - ehlektronnaya biblioteka dissertacij*. [disserCat - electronic library of dissertations]. <www.dissercat.com/content/politika-rossiiskoi-imperii-po-otnosheniyu-k-katolikam-musulmanam-iudeyam-v-poslednei-chetve> (2017, February, 01). [in Russian].

Hadiz, V.R., Chryssogelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908 > (2017, September, 18).
Hadiz, V.R., Chryssogelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908 > [in English]. (2017, September, 18).

How Martin Luther King's 'I Have A Dream' Speech Changed The World. *The World Post.* <http://goo.gl/8qpRnr> (2016, December, 10).
How Martin Luther King's 'I Have A Dream' Speech Changed The World. *The World Post.* <http://goo.gl/8qpRnr> [in English]. (2016, December, 10).

Archival sources and manuscripts

Державний архів Хмельницької області, *ф.120, оп.1, спр.91,* 25 арк.
Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archives of Khmelnytsky Region], *f. 120, op. 1, spr. 91*. [in Ukrainian].

Інститут рукопису ЦНБ ім. В.І. Вернадського, *Ф. 9, Оп. 1, Спр. 1527−1578,* арк. 14.
Instytut rukopysu TsNB im. V.I. Vernadskoho [Institute of Manuscript V.I. Vernadsky Central Scientific Library], *F. 9, Op. 1, Spr. 1527−1578.* [In Church Slavonic]

Центральний державний історичний архів України в м. Києві, *ф. 442, оп. 445, спр.15,* арк. 46.
Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], *f. 533, op. 1-a, spr. 15* [in Ukrainian].